

„Kai ateina laikas išvykti, nors ir nėra aiškaus kelionės tikslo“: jaunų žmonių tapatumo paieškos ir amžiaus ketvirčio krizė

Milda Pivoriūtė

Vilniaus universiteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Institute of Sociology and Social Work at Vilnius University
milda.pivoriute@fsf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0001-8709-0050>

Santrauka. Nūdienos poidustrinėse visuomenėse jaunuoliai, palyginti su ankstesnėmis kartomis, išgyvena sudėtingesnes ir ilgesnes profesinio tapatumo, karjeros ar apskritai „gyvenimo pašaukimo“ paieškas. Jie taip pat patiria sunkumų siekdami kitų su suaugusio žmogaus statusu siejamų įvykių ar tikslų, tokių kaip išėjimas iš tėvų namų, finansinė nepriklausomybė, šeimos kūrimas. Šiame straipsnyje, derinant sociologinę ir psichologinę perspektyvas, analizuojama jaunų žmonių tapatumo problematika į ją žvelgiant kaip į svarbią tapumo suaugusiuoju proceso dalį. Siekiama išryškinti didžiausias jaunimo patiriamas įtampas, susijusias su bandymu suprasti „kas aš esu ir ko aš noriu?“, ir jas skatinančias gyvenamojo laiko aplinkybes. Taip pat siekiama parodyti amžiaus ketvirčio krizės koncepcijos (ne)tinkamumą norint apibendrinti, reflektuoti, paaiškinti tam tikras jaunimo patirtis bei būsenas.

Pagrindiniai žodžiai: jaunimo sociologija, amžiaus ketvirčio krizė, tapatumas, tapimas suaugusiuoju.

“There is a Time for Departure Even when There’s no Certain Place to Go”: the Twisting Path to Selfhood and Adulthood

Summary. In today’s post-industrial societies, young people, compared to previous generations, experience longer and more complex processes of creating professional identity, developing a career or finding “one’s vocation”. They also face difficulties in achieving financial independence, starting a family, and leaving parental homes, which altogether define the status of an adult person. Based on the overview of sociological and psychological scholarly literature, the complexity of young people’s identity formation in the context of a passage towards social maturity is analysed. The most significant tensions related to the question of “who am I and what do I want” are emphasized in the article, together with the circumstances of contemporary society that stimulate them. (Non-)applicability of the concept of the quarter-life crisis is finally highlighted in order to summarise, reflect, and explain some of the experiences and life events of young people. The title of the article is a famous quotation of Tennessee Williams.

Keywords: sociology of youth, quarter-life crisis, identity, emerging adulthood.

Received: 16/11/2020. Accepted: 31/01/2021.

Copyright © 2020 Milda Pivoriūtė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Trečiajame savo gyvenimo dešimtmetyje jaunas žmogus paprastai ieško atsakymų į svarbius klausimus „kas aš esu ir ko aš noriu?“, ypač karjeros ir tarpasmeninių santykių srityje (Arnett 2004; Mannerström et al. 2019; Panchal and Jackson 2007; Robinson et al. 2013)¹. Šis gyvenimo tarpsnis – *lemtingų momentų* kupinas laikas, jame individo priimti sprendimai turės reikšmingų padarinių jo siekiams, būsimam gyvenimui ir apskritai – asmens lemčiai (Giddens 2000).

Šiame straipsnyje individo pastangas atsakyti į klausimą „kas aš esu ir ko aš noriu?“ apibūžiu kaip „tapatumo paieškas“². Pasak Eriko H. Eriksono, asmens tapatumas – tai suvokimas, kas tu esi, kuriame taške esi ir kokia kryptimi judi (Erikson 1959; 118). Tapatumu nusakomas žmogaus vientisumas, nes individas išgyvena vidinį poreikį būti pačiu savimi, jausti savasties tęstinumą. Įvairiose gyvenimo situacijose jis prisiima skirtingus vaidmenis, užima skirtingas pozicijas, tačiau šioje įvairovėje svarbu išlikti pačiu savimi, turėti bendrą Aš supratimą. Tapatumas – tai bendra individo savivoka, kas jis yra, t. y. ką jis apie save žino, jaučia, mano, kas jis yra; kaip save suvokia, tiek kalbant apie individualias asmens savybes, tiek apie priklausymą kokiai nors socialinei grupei ar identifikavimąsi su ja (Moran 2015; 12). Tapatumo formavimosi procesas kelyje į socialinę brandą paprastai susijęs su aktyviu alternatyvų tyrinėjimu (eksperimentavimu) ir ilgalaikių įsipareigojimų prisiėmimu³ įvairiose gyvenimo srityse. Atsižvelgiant į konkrečios visuomenės tradicijas ar elgesio normų ypatumus⁴, su amžiumi paprastai gyvenimo galimybių tyrinėjimų mažėja, įsipareigojimų ir stabilumo – daugėja.

Jaunimo tyrimai rodo, kad nūdienos poindustrinėse demokratinėse visuomenėse jaunuoliai, palyginti su ankstesnėmis kartomis, išgyvena sudėtingesnes ir ilgesnes profesinio tapatumo, karjeros ar apskritai „gyvenimo pašaukimo“ paieškas, sunkumus siekdami kitų su suaugusio žmogaus statusu siejamų įvykių ar tikslų, kaip antai išėjimas iš tėvų namų, finansinė nepriklausomybė, šeimos kūrimas (Arnett 2004; Atwood and Scholtz 2008;

¹ Straipsnio pavadinime panaudota žinoma amerikiečių dramaturgo Tennessee'o Williamso citata. 2016 m. savo vedamo Sociologijos įvado pirmo kurso studentams daviau užduotį: rasti kokią nors iliustraciją ar citatą, kuri taikliai atspindėtų jų subjektyvius išgyvenimus, patirtis esamame amžiaus tarpsnyje. Viena studentė pasitelkė Williamso posakį: „There is a time for departure even when there's no certain place to go.“ Šie žodžiai, pasak jos, taikliai apibūdina situaciją, kai būdamas abiturientas žinai, kad turi priimti svarbius sprendimus dėl tolesnės ateities, tačiau visiškai nežinai, ką norėtum daryti.

² Kasdienėje kalboje šiam procesui apibūdinti dažniausiai vartojamas pasakymas „savęs paieškos“.

³ Pavyzdžiui, jaunas žmogus išbando save įvairiose savanoriškose veiklose, kad pamatytų, kas jam labiausiai patinka, kokiose srityse jam sekasi, ir vėliau išsirinktų vieną konkrečią sritį, kuriai skirs daugiausia laiko bei pastangų, galbūt su ja sies savo karjerą.

⁴ Pavyzdžiui, Europos socialinio tyrimo 9 bangos duomenimis (Žilys ir Jarašiūnaitė-Fedosejeva 2020), italai suaugusiu asmenį laiko tada, kai šiam sueina 23 metai, lietuviai – kai 22, o suomiai – kai 20; italai mano, kad tinkamiausias asmens amžius pradėti gyventi poroje nesusituokus yra 25–26 m., lietuviai – 22–23 m., suomiai – 20–21 m.; pasak italų, tinkamiausias asmens amžius susituokti yra 28 m., pasak lietuvių – 24–25 m., pasak suomių – 24–25 m.; tinkamiausias asmens amžius tapti motina ar tėvu, italų vertinimu, yra 28–29 m., lietuvių – 25–25 m., suomių – 26 m.

EGRIS 2001; Elliott 2015; Kraniauskienė 2011; Mannerström et al. 2019; Robbins and Wilner, 2001; Robinson 2015; Vosylis 2017). Tyrėjai pažymi, kad žmonės ilgiau tyrinėja gyvenimo alternatyvas ir vėliau prisiima ilgalaikius įsipareigojimus arba prisiėmę dažniau juos kvestionuoja, persvarsto⁵ (Arnett 2004; Côté and Schwartz 2002; Côté 2000; Luyckx et al. 2006; 2008). Suaugusiojo statusą „baigęs mokslus, išėjęs iš tėvų namų, dirbantis, susituokęs ir turintis vaikų“ jaunuolis pasiekia vis vėlesniame amžiuje, dažnai tik priartėjęs prie 30 metų slenksčio, arba išvis tokio statuso niekada nepasiekia (Arnett 2004; 2006; Blatterer 2007; Buhl and Lanz 2007; Côté 2000; Fadjukoff 2007; Sirsch et al. 2009). Tai reiškia, kad populiacijoje daugėja žmonių, kurie nebeatitinka ankstesnėms kartoms būdingo tradicinio socialinės brandos scenarijaus. Kas tai lemia? Kokios mūsų gyvenamojo laiko aplinkybės sudaro sąlygas rasti problemiškesnėms ir ilgesnėms tapatumo paieškoms, keblumams siekiant socialinės brandos? Gal nestabilūs tapatumai ir „visą gyvenimą triūsiantis Aš“ randasi kaip būtinybė išgyventi ir (ar) prisitaikyti visuomeninėse ar socialinėse grupėse, kuriose žaidžiama pagal neoliberalizmo, kapitalizmo, vartotojiškos kultūros kuriamas bendrabūvio⁶ taisykles?

Sociologai ir psichologai kuria analitinius įrankius, kurie padėtų atspindėti, apibendrinti ir paaiškinti minėtos amžiaus grupės patirtis, susietų asmeninius išgyvenimus, psichologinius veiksnius su socialiniu kontekstu, struktūriniais veiksniais. Vienas iš bandymų konceptualizuoti ir apmąstyti jaunų žmonių tapatumo problematiką – amžiaus ketvirčio krizės koncepcija (angl. *quarter-life crisis*). Collinso žodynas amžiaus ketvirčio krizę apibrėžia kaip nerimą dėl savo gyvenimo krypties ir kokybės būnant dvidešimt kelerių metų (Collins English Dictionary 2018). Ši koncepcija viešajame diskurse, populiariojoje kultūroje ėmė plisti apie 2000 m.⁷, akademiniam lauke pradėta artikuliuoti praėjus maždaug penkeriems metams, o Lietuvoje dar neapmąstyta. Iš savo profesinės patirties pastebėjau, kad amžiaus ketvirčio krizės idėja – geras analitinis įrankis, leidžiantis lakoniškai ir tiksliai perteikti būtent nūdienos jauno žmogaus tapatumo problematikos bruožus, reflektuoti, atspindėti šios amžiaus grupės patirtis, įtampas, aktualiausias dilemas, taip pat kelti naujus klausimus.

Šiame straipsnyje, derindama sociologinę ir psichologinę perspektyvas, analizuoju jaunų žmonių tapatumo problematiką į ją žvelgdama kaip į svarbią tapsmo suaugusiuoju proceso dalį⁸. Siekiu: a) išryškinti didžiausias jaunimo patiriamas įtampas, susijusias su tapatumo

⁵ Pavyzdžiui, įsidarbinus labai norėtame darbe, dėl kurio turėta ilgalaikių lūkesčių, po kurio laiko imama abejoti, svarstyti, ar tai tikrai tas darbas, kuriame norėtusi likti ilgiau.

⁶ Bendrabūvio sąvoką perėmiau iš prof. Mariaus Povilo Šaulausko, ji apibendrina socialinių, kultūrinių, politinių ir ekonominių aplinkybių, kurių supami gyvena žmonės, visumą.

⁷ „Google Books Ngram Viewer“ (statistinės teksto analizės įrankis, leidžiantis internete esančiuose tekstuose rasti norimą elementą) radare sąvoka „quarter life crisis“ atsiranda XX a. paskutiniame penkmetyje. Daugiausia ji išskyla apie 2005–2011 m. išleistose knygoose. Įvairiuose šaltiniuose kaip vienas esminių pirmųjų darbų apie amžiaus ketvirčio krizę minima Alexandra'os Robbins ir Abby Wilner 2001 m. pasirodžiusi knyga *Quarterlife Crisis: The Unique Challenge of Life in Your Twenties*.

Šiandien suvedus į „Google“ paieškos sistemą užklausą „quarter life crisis“, gaunama daugybė įvairiausių kokybės straipsnių, knygų, iliustracijų apie tai, kas yra amžiaus ketvirčio krizė, kokie jos požymiai, daug patarimų, kaip ją išgyventi, autentiškų patirčių ir pan.

⁸ Tapatumo paieškos yra svarbi tapsmo suaugusiuoju dalis, o šiuose procesuose kylančias įtampas lemia daugiausia tos pačios priežastys. Ir tapatumo dilemos, ir tapsmo suaugusiuoju procesas su-

paieškomis bei keblumais siekiant įgyvendinti norimą savo gyvenimo ir savęs viziją; b) atskleisti šias įtampas ir keblumus skatinančias gyvenamojo laiko aplinkybes; c) parodyti amžiaus ketvirčio krizės koncepcijos (ne)tinkamumą norint apibendrinti, reflektuoti tam tikras jaunimo patirtis bei būsenas.

Pirmame skyriuje aptariu gyvenimo kelio tarpinių vaidmenį individo gyvenime, tiek priimant kasdienes sprendimus, tiek ieškant atsakymų į egzistencinius klausimus, analizuojau, kokie su šiuo socialiniu institutu susiję pokyčiai ir kaip veikia jaunų žmonių gyvenimą. Antrame skyriuje aptariu kitus struktūrinius – ekonominius, darbo rinkos – veiksnius, kurie sudaro sąlygas rasti ilgesnėms ir sudėtingesnėms tapatumo paieškoms bei sunkumams siekiant socialinės brandos, taip pat šiuos procesus atskleidžiu iš socialinės nelygybės perspektyvos. Trečiame skyriuje jaunimo tapatumo paieškas analizuoju platesnėje tapatumo problematikos perspektyvoje, aptariu, kokios mūsų gyvenamojo laiko aplinkybės sudaro sąlygas rasti nestabiliems tapatumams bet kuriame amžiaus tarpsnyje. Ketvirtame skyriuje analizuoju amžiaus ketvirčio krizės koncepciją.

1. Tapsmas suaugusiuoju ir tapatumo paieškos nykstant tradicinėms socialinėms koordinatėms

Konkrečioje visuomenėje susiklostę žmogaus gyvenimo kelio tarpiniai, kurių vienas – suaugusiojo, yra ne tik individo asmenybės, psichologinių charakteristikų bei sprendimų padarinys, bet ir priklausymo įvairioms socialinėms grupėms bei platesnei institucinei sistemai rezultatas (Crosnoe and Johnson 2011; Côté 2000; Elder et al. 2003; Mayer 2009). Kiekvienas tarpsnis susijęs su tam tikrų socialinių vaidmenų prisiėmimu arba jų netekimu, su atitinkamais visuomenės lūkesčiais bei normomis, susiklosčiusia socialinių santykių struktūra, galios ir kitų išteklių pasiskirstymo nelygybe (Berns 2009; Brückner and Mayer 2005; George 1993; Holstein and Gubrium 2007; Kohli 2007; Lemme 2003; Mayer 2009; Settersten and Mayer 1997). Amžiaus tarpinių kategorijų – vaikystės, paauglystės, jaunystės, suaugystės, senatvės – kaip struktūrinio socialinio instituto egzistavimas prisideda prie visuomenėje nusistovėjusios tvarkos palaikymo ir padeda užtikrinti socialiai priimtina jos narių biografinę gyvenimo kelio struktūrą, nuspėti jų elgesio modelius. Kadangi nusistovėję gyvenimo tarpiniai yra normatyviniai, jų egzistavimas pats savaime atlieka kontrolės funkciją, t. y. jie nukreipia daugumos individų elgesį konkrečioje visuomenėje pageidaujamos kryptimis (Kohli 2007).

siję su karjeros ir tarpasmeninių santykių, savo vietos visuomenėje ar apskritai pasaulyje atradimo klausimais. Jeigu žmogus jausis žinantis „kas aš esu ir ko aš noriu?“ karjeros ir tarpasmeninių santykių srityje, galbūt jis sklandžiau išgyvens tapimo suaugusiuoju procesą, kuris siejamas su išėjimu iš tėvų namų, mokslo baigimu, įsiliejimu į darbo rinką, šeimos kūrimu. Ir atvirkščiai – jeigu žmogui seksis pasiekti su socialine branda siejamus socialinius įvykius, tai gali suteikti aiškesnę savivoką (bet nebūtinai). Panašias sąsajas atrado jaunas žmones tyrinėjantys Luyckx su kolegomis (Luyckx et al. 2008; Luyckx et al. 2010). Jie aptiko ryšį tarp individo tapatumo statuso ir subjektyvaus jautimosi suaugusiuoju, taip pat atsidavimo turimam darbui bei pasitenkinimo juo.

Gyvenimo kelio tarpinių egzistavimas atlieka svarbią psichologinę funkciją mikroygmeniu – susiaurina individo alternatyvių gyvenimo kelių pasirinkimo horizontą, padeda įprasminti savo biografiją, lengviau atsirinkti sau svarbesnius biografinius faktus, projektuoti savo ateitį (Berger 1995[1963]; Berger and Luckmann 1999[1966]). Tai savo ruožtu užtikrina stabilumo, egzistencinio saugumo ir bendrumo su kitais savo visuomenės nariais jausmą – žmogaus gyvenimas skleidžiasi pasaulyje, kurio galutinės koordinatės yra maždaug aiškios. Kitaip sakant, gyvenimo tarpiniai ir su jais susijusios gyvenimo struktūros padeda kurti prasmingą kasdienio gyvenimo tikrovę, suteikia formą bei prasmes gyvenimo laike įgyjami patirčiai (Holstein and Gubrium 2007; Mannerström et al. 2019). Minėta laiko struktūra egzistuoja lyg koordinatės, apytikslės gairės, nukreipiančios individą „tinkama“ linkme ir leidžiančios jam pasitikrinti, ar eina „geru“ keliu. Jeigu nebūtų gyvenimo kelio tarpinių kaip institucionalizuoto imperatyvo, žmogus turėtų daug teoriškai galimų alternatyvų, ką jam veikti sulaukus tam tikro amžiaus, sprendimui priimti jis turėtų paskirti daug psichologinių ir laiko išteklių, galiausiai, net priėmęs sprendimą individas vidujai abejotų, ar dabar jis daro būtent tai, ką ir turėtų daryti. Apsisaugoti nuo tokios keblios padėties jam padeda žinojimas, kad, pavyzdžiui, būdamas dvidešimt kelerių metų jis yra tapsmo suaugusiuoju kelyje ir kad jam dabar reikėtų galvoti apie šeimą, nuolatinį darbą ir pan., t. y. apie dalykus, kuriuos jo visuomenė jam iš anksto nustatė. Tokiu atveju perėjimą iš vieno tarpsnio į kitą individas „priima“ kaip savo visuomenės (ar savo paties) prigimtyje glūdintį raidos nuoseklumą, o tai leidžia jaustis besielgiant teisingai.

Tradicinis tapsmo suaugusiuoju modelis, susijęs su mokslų baigimu, išėjimu iš tėvų namų, įsitraukimu į darbo rinką, santuoka bei pirmo vaiko gimimu, moderniose industrinėse visuomenėse⁹ vyravo kaip norma, savaime suprantamas gyvenimo kelias, palaikomas ir formalių, ir neformalių institucijų. Dėl šios priežasties patiems jaunuoliams buvo lengviau tapti suaugusiais, nes jų gyvenimo kelio pasirinkimo galimybės buvo ribotos. Žmonės žinojo, kokios gyvenimo trajektorijos jų visuomenėje yra pageidaujamos ir kokios ne, kurias pasirinkę jie galėjo tapti deviantais ir sulaukti formalių ar (ir) neformalių sankcijų, o už kurias – socialinio palaikymo. Kaip sako Martinas Kohli, gyvenimo kelio tarpinių institutas sėkmingai veikė kaip kitus socialinius institutus suvienijantis skėtis – pagal reikiamą logiką jis reguliavo individų santykį su šeimos, švietimo, darbo institutais (Kohli 2007).

XX a. antroje pusėje ir ypač XX–XXI a. sandūroje poindustrinėse šalyse išibėgę procesai, tokie kaip deindustrializacija, kapitalizmo raida, technologinė pažanga, globalizacija, gyvenimo būdo ir vertybių pliuralizacija, individualizacija, seksualinio elgesio normų liberalizacija, moterų emancipacija sukėlė darbo rinkos, švietimo sistemos, šeimos modelių ir lyčių santykių transformacijas, o visa tai lėmė, kad poindustrinėse visuomenėse kaip niekada padidėjo visuomenės narių heterogeniškumas (Kohli 2007; Shanahan 2000). Paplito nestandartiniai, iki tol neegzistavę arba egzistavę, bet mažai paplitę, partnerystės, švietimo, užsiėmimo statusai, tai lėmė didėjančią žmonių gyvenimo kelių įvairovę bei toleranciją „kitokiems“, netradiciniams, anksčiau „nenormaliais“ laikytiems gyvenimo būdo modeliams (Brückner and Mayer 2005; Danziger and Ratner 2010).

⁹ Maždaug XX a. pirmoje pusėje–viduryje.

Kitos svarbios minėtų procesų pasekmės – padidėjusi visuomenės ir individo gyvenimo sričių diferenciacija, didėjantis pasaulio kompleksiskumas ir įvairovė, gyvenimo ritmo pagreitis (Pivoriūtė ir Poškauskaitė 2019). Kai kurių žmonių, ypač darbingo amžiaus miesto gyventojų, egzistencijoje atsiranda įtampa tarp didėjančių galimybių, poreikių, potencialių patirčių ir realių galimybių viską įgyvendinti. Plečiantis galimo patirti pasaulio horizontui nekintančio laiko fone, individui aprėpti jį darosi vis sunkiau. Alternatyvų prisotintame būvyje atrasti kokybiško laiko darbui, šeimai, laisvalaikiui, miegui ir sau tampa sunkia užduotimi ir dideliu streso šaltiniu. Toks bendrabūvio kontekstas ypač aštriai veikia atsakymų į svarbius tapatumo klausimus ieškančius, savarankišką gyvenimą kuriančius jaunos žmones.

Nors išaugusi gyvenimo praktikų įvairovė – visų poindustrinių šalių, ypač miesto populiacijoms būdingas bruožas, pasak Jeffrey Arnetto, nė viena amžiaus grupė nėra tokia heterogeniška kaip jaunų žmonių iki 30 metų grupė¹⁰ (Arnett 2006; 2007). Heterogeniškumas¹¹ – išskirtinai nūdienos ir išskirtinai jaunimui būdingas bruožas. Kaip teigia pokomunistinių Vidurio ir Rytų Europos šalių perėjimo į suaugystę tendencijas tyrinėjanti Siyka Kovacheva, šiandien jaunuolių kelią galima apibūdinti ne tik judėjimu iš vienos gyvenimo sferos į kitą, kas buvo būdinga tradiciniam perėjimui iš paauglystės į suaugusiojo etapą, bet ir judėjimu sferų viduje (Kovacheva 2001). Kitaip sakant, jaunuoliai ne tik juda, pavyzdžiui, iš švietimo sistemos į darbo rinką, bet ir išbando, derina daugybę šiandien šiose sistemose egzistuojančių alternatyvių pasirinkimų. Be to, šiame amžiaus tarpsnyje žmogus formaliai jau yra laisvas nuo tėvų šeimos, pats už save atsakingas, tačiau dar nėra prisiėmęs ilgalaikių įsipareigojimų, todėl gali drąsiau ir lengviau kardinaliai keisti gyvenimo kryptį, tyrinėti įvairias alternatyvas (Arnett 2006, 2007). Esant tokioje pozicijoje pasaulio neapbrėptumo įspūdis juntamas stipriau nei esant vyresnio amžiaus, kai tam tikri sprendimai yra kur kas sunkiau pakeičiami.

Taigi prieš jauną žmogų atsivėrė kaip niekada didelis alternatyvių pasirinkimų, susijusių su įvairiausiomis gyvenimo sritimis, horizontas ir laisvė rinktis įvairesnius gyvenimo scenarijus. Nykstant tradiciniams normatyviniams orientyrams gerokai didesnė dalis individų gyvenimo kontrolės atsidūrė jų pačių rankose, dėl to jie pradėjo kurti įvairesnes, vis mažiau kolektyviai nulemtas, o daugiau individualizuotas gyvenimo biografijas (Atwood and Scholtz 2008; Brannen and Nilsen 2002; Brückner and Mayer 2005; Côté and Schwartz 2002; Giddens 2000; Nugin 2008; Pyšňáková and Miles 2010). Subjektyvias suaugystės sampratą analizuojantys tyrimai rodo, kad nūdienos jaunuoliai suaugusiojo statusą linkę apibrėžti labiau individualizuotu būdu, vis labiau pabrėždami psichologinius, rečiau – socialinius brandos

¹⁰ Atsižvelgdamas į kardinaliai pasikeitusias jaunimo gyvenimo tendencijas jaunimo tyrinėtojas J. Arnettas mato būtinybę žmogaus gyvenimo raidoje išskirti naują, gana ilgai trunkančią fazę ir įvardija ją „besiformuojančios suaugystės“ laikotarpiu, kuris apibūdina industrializuotų ir poindustrializuotų šalių 18–25 metų ir vyresnius jaunuolius, kuriems būdingos charakteristikos kardinaliai skiriasi ne tik nuo kitų amžiaus grupių, bet ir apskritai nuo kada nors istorijos raidoje egzistavusių šio amžiaus tarpsnio atstovų (Arnett 2004; 2006; 2007). Tiesa, minėtos koncepcijos pagrindu Europos šalis tyrinėję mokslininkai teigia, kad jai, skirtingai nei Amerikai, būdingos vėlesnės besiformuojančios suaugystės amžiaus ribos, todėl minėtose šalyse nagrinėjamo etapo ribas jie siūlo apibrėžti 18–29 metų ir daugiau (Buhl and Lanz 2007).

¹¹ Pasak Arnetto, nė viena amžiaus grupė nėra tokia skirtinga savo gyvenimo praktikų įvairove.

aspektus, o tradicinės perėjimo į suaugusę žymės jiems nebėra tokios svarbios ir siektinos, jų pagrindu jie nebūtinai linkę reflektuoti savo suaugusybės statusą (Arnett 2004; 2006; 2007; Carroll et al. 2009; Côté 2000; Galambos et al. 2005; Horowitz and Bromnick 2007; Kins and Beyers 2010; Nugin 2008). Kaip sako Richardas Setterstenas ir Barbara Ray, net tradiciniai socialiniai įvykiai – išėjimas iš švietimo sistemos, įsiliejimas į darbo rinką, tėvų namų palikimas, santuoka bei pirmo vaiko gimimas – šiandien tampa vis mažiau kolektyvinio bendrumo, o daugiau individualumo, pasirinkimo išraiška, nebūtinai simbolizuojančia sąmoningą individo judėjimą link tradicinės suaugusybės (Settersten and Ray 2010). Kai kurie tyrinėtojai (Beck 1992; EGRIS 2001; Giddens 2000) kalba apie „pasirinkimo biografijas“ (angl. *choice biographies*) ar „pasidaryk pats biografijas“ (angl. *do-it-yourself biography*) – tapatumas tampa refleksyviai organizuojamu projektu, kurį reikia nuolat peržiūrėti atsižvelgiant į naujas aplinkybes. Tokia situacija turi ir teigiamų, ir neigiamų ypatybių.

Iš vienos pusės, jaunuoliai gali vėliau „įsiraminti“, įsiliesti į ilgalaikės atsakomybės reikalaujančią veiklą bei saitus, ilgiau tyrinėti įvairias alternatyvas, kurti subjektyviai autentišką gyvenimą. Iš kitos pusės, tampa sunkiau priimti ne tik kasdienius, bet ir lemtingus gyvenimo sprendimus, o padidėjusią riziką, neapibrėžtumą bei nesaugumą tenka nešti ant savo pečių (Beck and Beck-Gernsheim 2002).

Bandymas formuoti ir išlaikyti vientisą, stabilų tapatumo jausmą, priimti išpareigojimus, palyginti su ankstesnėmis kartomis daug kompleksiškesniame, greičiau kintančiame pasaulyje, kuriame pasirinkimo galimybių ir laisvės rinktis¹² daugėja, o normatyviniai orientyrai menksta (vietoj jų – informacijos triukšmas ir (ar) perteklius), yra vienas iš didžiausių iššūkių nūdienos jaunam žmogui. Dažnas jaunuolis patiria „nežinojimo“ ir ypač „nežinojimo, kada sužinosiu“, kančią, pasimetimą, neapibrėžtumą, nerimą dėl savo statuso visuomenėje, nesaugumo dėl ateities jausmą, baimę iškristi iš socialinio konteksto, ką nors reikšmingo praleisti, nepatirti visų norimų patirčių. Supamas daugybės alternatyvų bei nuolatinių abejonių žmogus vengia ir delsia priimti sprendimus, priėmęs jais nepasitiki, todėl negali ryžtingai imtis jų įgyvendinti, blaškosi. Dažnas šiuolaikinių visuomenių tyrinėtojas teigia, kad labiausiai paplitusios žmogiškosios kančios kyla iš galimybių pertekliaus, o ne iš gausybės draudimų, kaip buvo praeityje – kuo daugiau pasirinkimo variantų ir laisvės rinktis, tuo žmogui psichologiškai sunkiau, rinkdamasis jis labiau jaučiasi ne laisvas ir laimingas, bet paralyžiuotas ir nepatenkintas (Bauman 2011; Schwartz 2005). Kartais negebėjimas apsispręsti lemia užsitęsusias, neproduktyvias tapatumo paieškas, įkyrų alternatyvų tyrinėjimą, intensyvų susikoncentravimą į save, nuolatinį pasirinkimų persvarstymą vis neprisiimant jokių išpareigojimų (angl. *ruminative exploration*) (Côté 2006; Luyckx et al. 2008; Beyers & Luyckx 2016; Mannerström et al. 2019). Jaunuoliams sunku apsistoti prie pasitenkinimą teikiančių atsakymų į tapatumo klausimus, jie toliau kelia tuos pačius klausimus, sprendžia tas pačias dilemas, dėl to ima jaustis nekompetentingi, o tai lemia graužatį ir blogą savijautą, žemesnę savivertę, gali sukelti nerimo, depresijos simptomus.

¹² Vėliau parodysiu, kad ta laisvė dažnai tėra iliuzija arba labai sąlyginė. Iš vienos pusės, tradicinės socialinės normos silpnėja, atsiranda daugiau laisvės rinktis savo gyvenimo kelią, iš kitos pusės – ekonominė, darbo rinkos situacija nesudaro sąlygų įgyvendinti savo norimą scenarijų arba jį pasirinkus užsitikrinti finansines galimybes išgyventi.

Daugėja jaunuolių, kurie net baigę universitetą¹³ nežino, ką nori veikti gyvenime, jie dažnai keičia darbus, išbando įvairias veiklas, daro karjeros pertraukas, vėl nusprendžia mokytis – niekaip nenusėda. Tokie „ėjimai į priekį ir grįžimai atgal“ tyrinėtojų vadinami „yo-yo perėjimu“ (angl. *yo-yo transition*) ar „bumeranginiu perėjimu“ (angl. *boomeranging transition*), t. y. jaunuolis į suaugusiojo gyvenimą linkęs eiti nebe linijiniu, o „bandymų ir klaidų metodu“ (Arnett 2004; 2006; 2007; Arundel and Lennartz 2017; Bradley and Devadason 2008; Brannen and Nilsen 2002; EGRIS 2001; Horowitz and Bromnick 2007; Walther 2006). Dažnai „yo-yo perėjimas“ būdingas ne tik dėl saviraiškos, noro eksperimentuoti ir kuo daugiau išbandyti, bet ir dėl to, kad svarbūs tolesnei atečiai sprendimai priimami neturint aiškaus tikslo ar motyvacijos (pavyzdžiui, stojimas baigus mokyklą į universitetą tik dėl to, kad „reikia“ kažką studijuoti, nors nežinai, ką norėtum).

2. Tapsmas suaugusiuoju, tapatumo paieškos, struktūriniai suvaržymai ir nelygios galimybės

Pasak mokslininkų, su tradicinėmis socialinėmis žymėmis bei įvykiais susiję pokyčiai yra ne tik asmeninio individų apsisprendimo rezultatas, bet ir kardinaliai pasikeitusių bendrabūvio sąlygų bei naujų struktūrinių suvaržymų pasekmė (Arnett 2006; Buchholz et al. 2009; Côté 2000; Côté and Bynner 2008; EGRIS 2001). Naujas ekonominis, politinis bei socialinis kontekstas jaunuoliams ne tik atveria daugybę galimybių bei laisvės jas išbandyti, bet ir sukuria daugiau nestabilumo, nesaugumo, rizikos, kelia kitokius nei vyresnėms kartoms reikalavimus, kurie dažnai nėra palankūs įgyti tradicines socialines žymes pagal anksčiau įprastą scenarijų (Beck and Beck-Gernsheim 2009; Buchholz et al. 2009). XXI a. sparčiai plintantys prekariški¹⁴ darbai stipriai veikia pirmuosius žingsnius darbo rinkoje žengiančią jaunimo grupę: negalėdami užsitikrinti psichologinės ir materialinės gerovės jie negali priimti ilgalaikių sprendimų, planuoti ateities, tapti savarankiški, o tai jų gyvenime kuria nuolatinio egzistencinio nesaugumo, „nuolatinės dabarties“ (kai ateitis vis atidedama), nepasitikėjimo ateitimi jausmą, neigiamai veikia sveikatą (Bone 2019; Crofts et al. 2015; Henderson 2019).

Štai 2016 m. pasirodė duomenų, kad pirmą kartą JAV per pastaruosius 130 metų daugiau 18–34 metų žmonių gyvena su tėvais ne su sutuoktiniu ar romantiniu partneriu (Fry 2016). Panašios tendencijos matyti ir Europoje: bendrai paėmus, 2011 m. daugiau 18–29 m. europiečių gyveno su tėvais ne su 2007 m., be to, šioje amžiaus grupėje padidėjo

¹³ Kai kuriems studijas baigusiems jaunuoliams tolesnis studijavimas tampa patogia ir socialiai priimtina strategija atidėti svarbius sprendimus ir išeiti į „tikrą gyvenimą“ (Panto and Sekulić 2012; Robbins and Wilner 2001; Stapleton 2012). Universitetas tampa komfortiška delsimo erdve, lyg laukiamąja sale, saugiu prieglobsčiu, „privilegiuota observatorija“, kur galima toliau tyrinėti save ir pasaulį.

¹⁴ Prekariatas apibūdina daugiau ar mažiau į darbo rinką įsitraukusius asmenis, tačiau dėl darbinės veiklos pobūdžio, intensyvumo ir socialinio saugumo stokos patiriančius įvairias socialinės deprivacijos formas, pasireiškiančias labai ribotomis asmeninės ir profesinės socializacijos galimybėmis, integracijos, saugumo ir stabilumo garantijų stoka, laisvalaikio suvaržymu ar jo netekimu, asmeninių ryšių iširimu (Dryžaitė 2017; 74). Darbų prekarizaciją patiria tiek dirbantys nekvalifikuotus darbus, tiek aukštos kvalifikacijos specialistai.

nepriteklių patiriančiųjų skaičius (Desilver 2016; Eurofound 2014). Tokios tendencijos rodo sudėtingėjant kelią savarankiškumo link, ilgėjant priklausomybės nuo tėvų laikotarpi. Be to, šioje srityje pastebimos ir bumeranginės tendencijos – augantis finansinės nepriklausomybės ir gyvenamosios vietos nestabilumas, kai išėjęs iš tėvų namų jaunuolis, susiklosčius nepalankiai gyvenimo situacijai, vėl į juos sugrįžta.

Nestabilių, lanksčių, trumpalaikių darbų kontekste ne tik įgyti, bet ir išlaikyti savarankišką gyvenimo būdą darosi sunku. Tyrimai rodo, kad grįžimas gyventi pas tėvus dažniausiai nėra savanoriškas sprendimas, o esminė strategija susidoroti su „nenumatyta ekonomine nesėkme“ – darbo praradimu, arba kitais gyvenimo pokyčiais, pavyzdžiui, sugrįžimu į švietimo sistemą ar santykių iširimu (Arundel and Lennartz 2017; 278–285). Taip pat dažnas motyvas – noras susitaupyti pinigų eliminuojant nuomos už būstą ir kasdienio pragyvenimo išlaidas. Nepaisant to, kad grįžimas gyventi pas tėvus gali neigiamai veikti psichologinę savijautą bei santykius su tėvais (Copp et al. 2017; Kins and Beyers 2010).

Sunkumai susirasti kompetencijas atitinkantį, stabilų, nuolatinės pajamas užtikrinantį darbą lemia dažną darbų kaitą, nesaugumą, sunkumus derinant profesinį ir asmeninį gyvenimą bei laisvalaikį, šeimos kūrimo atidėjimą, frustraciją, pervargimą, jausmo, kad kontroliuoja savo gyvenimą ir ateitį, nebuvimą (Bone 2019; Chesters et al. 2018; Crofts et al. 2015; Henderson 2019).

Norėdami pabrėžti nepalankių išorinių aplinkybių įtaką jaunuolių galimybėms pasiekti nepriklausomo suaugusiojo statusą, tyrėjai pasitelkia įvairius terminus ir (ar) metaforas: Alcinda Honwana (2014) kalba apie „suaugstės belaukiančią kartą“ (angl. *waithood/waithood generation*), Metka Kuhar ir Herwig Reiter (2012) – apie „užšaldytą ar išaldytą perėjimą“ (angl. *frozen transition*), James Côté (1995; 2000) – apie „sulaikytą kartą“ (angl. *generation on hold*) bei „sulaikytą suaugystę“ (angl. *arrested adulthood*), Tanja Anđić (2019) – apie „užblokuotą ateitį“ (angl. *blocked future*). Evangelia Galanaki ir Georgios Sideridis (2019), tirdami 2008 m. krizės paveiktus jaunos graikus, juos įvardija kaip „krizės kartą“ (angl. *crisis generation*) ar „prarastą kartą“ (angl. *lost generation*). Šiais terminais autoriai nori akcentuoti, kad esama socioekonominė ir politinė sistema neatveria galimybių priėti prie pagrindinių išteklių, kurie leistų tapti nepriklausomais suaugusiais žmonėmis – įgyti gerą išsilavinimą, susirasti tenkinantį atlyginimą suteikiantį darbą, kurti šeimą ir prisidėti prie visuomenės gyvenimo jaučiantis visaverčiais piliečiais.

Grupė mokslininkų (EGRIS 2001; Walther et al. 2002), tyrinėjančių Europos šalių jaunimo perėjimo į suaugystę trajektorijas bei nacionalines politikas, atkreipia dėmesį, kad skirtingose šalyse instituciniu lygmeniu neretai nekreipiamas deramas dėmesys į tapsmo suaugusiuoju tarpsnio pokyčius, o tai didina riziką, kad nebus patenkinti jaunų žmonių poreikiai ir suteikiamos reikiamos galimybės. Institucinis pamatinių perėjimo į suaugystę pokyčių neišmanymas gali vesti prie „klaidinančių trajektorijų“ (angl. *misleading trajectories*). Kitaip sakant, institucijos, kurios turėtų prisidėti prie sėkmingesnės socialinės integracijos, suaugusiojo statuso pasiekimo, kartais sukuria priešingą efektą.

Negana to, kai kuriose, ypač pokomunistinėse, šalyse tradicinės perėjimo į suaugystę normos vis dar yra stiprios, todėl veikia disfunkciškai. Pasikeitęs kontekstas iš jaunuolių reikalauja lankstumo bei mobilumo, o visuomenė, savo ruožtu, spaudžia jaunuolius „suaugti“

pagal tradicinį scenarijų. Dėl to kyla konfliktas, dar vadinamas „normatyviniu vėlavimu“ (angl. *normative lag*), tarp jauniausios kartos atstovų ir likusios visuomenės: spaudimas rinktis tradicinį modelį – stiprus, o kontekstas, kuriame jis gali būti praktiškai realizuojamas – pasikeitęs ir nėra palankus jį pasiekti (Blatterer 2007; 2010; Mayer 2009).

Šiandien individas yra nepalyginti mobilesnis nei prieš kelis dešimtmečius ir socialinėje struktūroje gali judėti laisviau. Tačiau kai kurie tyrinėtojai atkreipia dėmesį, kad kol vieni gyvena pagal „pasirinktos biografijos“ modelį, kiti eina tradiciškai „normaliu“ suaugusių keliu, dar kiti jaučiasi atskirti nuo švietimo ir darbo rinkos procesų ir neturi galimybių nei kurti savarankišką gyvenimo projektą, nei siekti įprasto suaugusių statuso (EGRIS 2001).

Ne visi jaunuoliai turi vienodas galimybes eiti norimu keliu, ilgiau tyrinėti įvairias alternatyvas, „ieškoti savęs“, susirasti subjektyviai prasmingą ir gerai apmokamą darbą. Pailgėjus dalyvavimo švietimo sistemoje trukmei ir aukštajam išsilavinimui pasidarius masiniam, išsilavinimas tapo svarbia geresnių karjeros galimybių, tad ir nelygybės prielaida: ilgesnį laiką praleidžiantys švietimo sistemoje vėliau gali varžytis dėl geresnių darbo pozicijų, kurtis labiau individualizuotą gyvenimo kelią rinkdamiesi iš daugiau alternatyvų (Bradley and Devadason 2008; Buchholz et al. 2009; Danziger and Ratner 2010; Schwartz et al. 2005; Settersten and Ray 2010). Galimybės ilgiau dalyvauti švietimo sistemoje, pasirinkti sau patinkančią, nebūtinai darbo rinkoje paklausią specialybę, daryti karjeros pertraukas, susikoncentruoti į save dažniausiai būdingos geresnėje socioekonominėje padėtyje esantiems jaunuoliams, kurie turi palaikančią aplinką, moraline ir materialine prasme galinčius paremti tėvus (Bynner 2005; Côté and Bynner 2008; Furlong and Cartmel 2009). Dažnai šie jaunuoliai pradeda dirbti anksti ne dėl būtinybės išgyventi, o dėl noro save pažinti, išbandyti, realizuoti, o uždirbtus pinigus leidžia kelionėms, pramogoms, taupo. Tyrimai rodo, kad vaikai, kurių tėvai yra žemesnio socioekonominio statuso, švietimo sistemoje dalyvauja trumpiau, linkę rinktis studijų programas ar kursus, kurie būtų naudingesni galvojant apie konkrečius darbus (suteiktų praktinių įgūdžių), į darbo rinką įsilieja anksčiau, be to, yra mažiau konkurencingi, taip pat vėliau palieka tėvų namus (Côté and Bynner 2008; Fry 2016; Furlong and Cartmel 2009). Šie jaunuoliai dažnai yra priversti pradėti dirbti jaunesniame amžiuje, nes neturi už ką patenkinti minimalių poreikių, o neretai jiems reikia padėti ir tėvams.

Eglė Ozolinčiūtė (2015) tyrinėjo jaunų žmonių pasirinkimą atidėti universitetines studijas (angl. *gap year*) šiuolaikinėse Lietuvos ir Vokietijos visuomenėse. Daliai žmonių toks pasirinkimas buvo susijęs su nežinojimu, ką nori studijuoti ar toliau veikti gyvenime, noru pažinti ir išbandyti save neįprastose situacijose, praplėsti akiratį, susidurti su „didžiosiomis patirtimis“. Šių patirčių siekis dažnai susijęs su atsakymų į egzistencinius klausimus paieška – užsiimdamas sau neįprasta nauja veikla ar keliaudamas po egzotines šalis žmogus tikisi patirti „didįjį sprogimą“, kurio metu paaiškėtų rūpimi dalykai¹⁵. Tačiau tokią galimybę dažniau pasirenka santykinai palankioje socioekonominėje padėtyje esantys jaunuoliai, kurie

¹⁵ Mano 2010 m. atliktas tyrimas taip pat parodė, kad pasirinkusiems atidėti studijas arba padaryti pertrauką karjeros kelyje tapatumo paieškos buvo vienas pagrindinių tokio sprendimo motyvų (Pivoriūtė 2011).

patyrė gana saugią socializaciją, kurioje nebuvo justi nepritekliaus, o tėvai skyrė pakankamai dėmesio papildomam vaikų ugdymui bei auklėjimui.

Taigi mažiau socialinio, kultūrinio ir ekonominio kapitalo turintys jauni žmonės turi mažiau išteklių ir finansinio saugumo tyrinėti save, kitus, pasaulį, įvairias galimybes, eksperimentuoti, prisiimti riziką nesėkmės atveju.

3. Visą gyvenimą triūsiantis Aš: nestabilūs tapatumai kaip būtinybė

Poindustrinių demokratinių šalių žmonėms tokie posakiai kaip „savęs paieškos“, „atrasti save“, „atrasti tikrąjį Aš“¹⁶ šiandien yra įprasti ir savaime suprantami, nuolat aptinkami populiariojoje kultūroje ir masinėse medijose – kine, muzikoje, literatūroje, socialiniuose tinkluose, reklamoje ir pan. (Strohminger et al. 2017). Nors diskusijos apie tokio koncepto kaip *tikrasis Aš* egzistavimą yra labai įdomios ir apima įvairius sociologinius, psichologinius bei filosofinius klausimus, empiriškai tyrinėti bei moksliskai pagrįsti jo egzistavimą yra keblu (Sparby et al. 2019). Tačiau sociologiškai svarbu, kad dalis žmonių tiki šio psichologinio bei socialinio konstrukto egzistavimu, ir šis kolektyvinis vaizdinys veikia jų mąstymą, elgesį, pasirinkimus bei jausmus. Žmonės paprastai siekia gyventi pagal savo *tikrąjį Aš*. Tyrimai rodo, kad subjektyvus jausmas ir (ar) žinojimas, kad gyveni pagal *jį* (nesvarbu, ar tu *jį* vertini kaip atradęs, ar sukūręs), teikia žmogui prasmingo gyvenimo jausmą, teigiamai veikia psichosocialinę gerovę, pasitenkinimą gyvenimu ir pan. (Schlegel et al. 2009; 2012; Schlegel and Hicks 2011). Atitinkamai atitrūkimas nuo *savęs, savęs* neradimas, gyvenimas ne pagal *tikrąjį Aš* yra kančios ir kitų psichosocialinių problemų šaltinis, todėl *savęs* atradimas ir (ar) sukūrimas kai kuriems žmonėms tampa viena iš pamatinių egzistencinių užduočių.

Tapatumo sąsajas su socialiniu, ekonominiu, politiniu kontekstu analizuojantys mokslininkai teigia, kad susirūpinimas „savęs paieškomis“, „tikruoju Aš“ stipriai susijęs su neoliberalizmo, kapitalizmo ir vartotojiškos kultūros raida ir šių procesų skatinamu individualizmu (Farrugia 2018; 2019; Roberts 2020; McGuigan 2016) (NKV)¹⁷. Susirūpinimas minėtais egzistenciniais komponentais kaip tendencija gali rasti tose demokratinėse valstybėse (ar socialinėse grupėse), kurios užsitikrinusios pakankamą ekonominę, materialinę gerovę ir

¹⁶ Svarbu pažymėti, kad mūsų vartojamos sąvokos, metaforos atspindi ir kuria mūsų santykį su pačiais savimi, supančiu pasauliu ir (ar) tikrove, lemia mūsų elgseną. Metaforos „(at)rasti save“ (savęs atradimo perspektyva) ir „(su)kurti save“ (savęs konstravimo perspektyva) atspindi skirtingą požiūrį į žmogaus tapatumo raidą ir gali lemti skirtingą elgesį sprendžiant tapatumo dilemas ir (ar) klausimus (Schlegel et al. 2009; 2012; Schlegel and Hicks 2011; Schwartz 2002). Savęs atradimo perspektyva paprastai remiasi tikėjimu, kad egzistuoja kažkokios pamatinės, nekintančios, esminės individo savybės, ontologiškai reali esybė, tas *tikrasis Aš*, kurį ieškant galima atrasti. Toks tikėjimas suteikia motyvaciją bei prasmę ieškoti to *tikrojo savęs*, atrasti, kas tu esi *iš tikrųjų*. Savęs konstravimo perspektyva remiasi tikėjimu, kad žmogaus esybėje nėra kokio nors esminio prado ir kad kiekvienas save gali sukurti tokį, kokio nori, iš daugybės galimų alternatyvų, todėl *Aš* yra pasirinkimų, gyvenimo būdo rezultatas.

¹⁷ Toliau vartosiu santrumpą NKV. Kai kurie autoriai dėmesį telkia į kapitalizmą, kiti – neoliberalizmą, kiti – vartotojišką kultūrą. Tačiau visos šios dimensijos labai susijusios. Tiesiog kalbama apie valstybes, kuriose šie principai vyrauja arba juda link to ekonomikoje, socialiniame gyvenime ir pan.

saugumą (patenkinusios išgyvenimo poreikius), tai sudaro sąlygas žmonėms orientuotis į pomaterialistines vertybes, kurios susijusios su individų autonomija, saviraiška, pasirinkimo laisve (emancipacija), kokybiško, autentiško ir prasmingo gyvenimo paieškomis.

Paulas Verhaeghe'as pabrėžia, kad mūsų *Aš* yra tiek vidinės, tiek išorinės kilmės¹⁸, o jį formuoja du pagrindiniai poreikiai: noras susisieti su kitais, būti panašiam ir autonomiškumo, atskirumo, skirtingumo nuo kitų siekis (Verhaeghe 2014; 22). Šių plotmių balansas padeda užtikrinti sklandų psichosocialinį funkcionavimą, tačiau visuomenėse, kurioms būdingi NKV bei individualizmas, antrasis dažnai nustelbia pirmąjį, o disbalansas ir bendrumo su kitais trūkumas turi neigiamą poveikį psichinei sveikatai. Žmonės skatinami koncentruotis ir „investuoti“ pirmiausia į save, savirealizaciją, saviraišką, puoselėti, išreikšti savo individualumą, autentiškumą, siekti savo norų bei poreikių patenkinimo, „mylėti pirmiausia save“ (Bauman 2011; Elliott 2015; Moran 2015; Verhaeghe 2014). Dažnai masinėse medijose bei socialiniuose tinkluose pasirodantys (reklamos ir (ar) rinkodaros industrijos, populiariosios psichologijos, saviugdų atstovų ypač mėgstami) šūkiai „būk savimi, atrask save, sek savo vidiniu balsu, klausyk savęs, tikėk savimi, mylėk save ir pan.“ ne tik „leidžia“, bet ir skatina būti tuo kažkuo, ką išgryninti informacinio triukšmo ir pasirinkimų gausoje gali būti ypač sudėtinga¹⁹.

Pagal NKV kuriamas žaidimo taisyklės, ieškant ar formuojant save, taip pat svarbu neprisiršti prie to *atrastojo* ar *suformuotojo Aš*, nesiekti nuoseklumo ir stabilumo, o likti lanksčiam, atviram naujiems pokyčiams, galimybėms, atradimams, kurie galėtų vėl viską pakeisti ir vesti link naujų pradžių, *naujo Aš* (Bauman 2011; Bauman and Raud 2019; McGuigan 2016). *Aš* skatinamas išlikti atviras nuolatiniam perdirbinėjimui, kadangi į inovacijas, nuolatinę pažangą ir produktyvumą orientuotoje konkurencingoje aplinkoje svarbu susikurti „mobily“ ir „lankstų“, į „tobulėjimą“ orientuotą *Aš*, kuris būtų pasirengęs ir gebėtų keistis, prisitaikyti prie ekonomikos ir darbo rinkos poreikių bei pokyčių. Individas nuolat skatinamas „išlįsti iš komforto zonos“²⁰, kelti sau vis naujus iššūkius, „pranokti

¹⁸ Laikoma, kad *Aš* yra ir kažkokių prigimtinių savybių, genetikos, ir aktyviai formuojamų bei išorinių įtakų veikiamų bruožų sąveikos rezultatas.

¹⁹ Sudėtingame „savęs paieškų“ (jei *tikrąjį Aš* galima atrasti, kaip jo ieškoti? Kaip žinoti, kad *ji* jau atradai?) arba „savęs kūrimo“ (jeigu *Aš* galima sukurti, kaip ir kokį *ji* kurti? Kokiomis priemonėmis? Kaip pasirinkti?) kelyje į pagalbą ateina didžiulė prekių ir paslaugų pasiūla. Pavyzdžiui, vis populiarėjanti „vidinio pasaulio puoselėjimo“, savęs paieškų, „vidinio balso prakalbinimo“, dvasinio tobulėjimo, populiariosios psichologijos industrija, kuri siūlo daugybę knygų, seminarų, mokymų, strategijų, prekių ir paslaugų, kaip prakalbinti tą („išorės programomis apaugusį“, „nutildytą“) vidinį balsą bei realizuoti save. Ši industrija paprastai skatina eliminuoti tas įtakas, kurias neva primetė išorė – socialinė aplinka, šeima, visuomenė – ir a) surasti tą autentišką nuo išorės nepriklausantį vidinį balsą, tą *tikrąjį Aš*; b) atsižvelgiant į tai pačiam nuspręsti, kokioms išorinėms įtakoms leistis būti veikiamam. Tačiau netgi dvasinio verslo ir populiariosios psichologijos informaciniame triukšme ne visada lengva susigaudyti. Kaip žinoti, kad, pavyzdžiui, praktikuojant jogą ir meditaciją atrastasis *Aš* yra jau tas *tikrasis*, o ne *netikrasis*? Kaip žinoti, kad dabar jau tikrai *šitas*, o ne kad *tas tikresnis* slepiasi kažkur dar giliau viduje, po dar vienu sluoksniu?

²⁰ Kai kuriose socialinėse grupėse susiformavo savotiška kraštutinė „išėjimo iš komforto zonos“ kultūra, kai žmogus visą laiką jaučiasi esantis lyg kovinėje parengtyje, kad jam nuolatos reikia ieškotis ir susidaryti situacijų, kuriose jam reikėtų „perlipti per save“, mąstyti „out of the box“,

save“, nesustabarėti, nelikti patenkintas tuo, kas jis yra, kur jis yra ir kaip jis yra²¹. Pagal šią logiką, *Aš* turi išlikti patrauklus ir konkurencingas. Kaip sako Zygmuntas Baumanas, „tapatybės keitimas, praeities atmetimas ir naujų pradžių paieškos, siekis atgimti iš naujo – visa tai ši kultūra skatina kaip privilegiją, nors išties tai užmaskuota prievolė. <...> Tokioje visuomenėje „pripratimas“ kaip toks – prie darbo vietos, gebėjimų ar veikimo būdo – yra nepageidaujamas ir laikomas neišmintingu“ (Bauman 2011; 24; 181). Tokio santykio su savimi režimas parankus ne tik nestabiliai, kintančiai darbo rinkai, bet ir apskritai kapitalistinio ūkininkavimo sistemos gyvybingumui, nes žmogus paprastai stengiasi savąjį *Aš* išreikšti ir demonstruoti ne tik darbu, bet ir prekių, paslaugų, socialinių medijų vartojimu, tad prekių ir paslaugų kūrėjams ir pardavėjams tapatumo reikalai yra pelno šaltinis. Taigi veikėjams, kurie iš to gyvena, svarbu įtikinti žmones, kad jie „turi“ tapatumą, tada atsiranda poreikis bei motyvacija jo „ieškoti“, „atrasti“, „konstruoti“, „demonstruoti“ ar netgi dėl jo kovoti.

Galiausiai, NKV principais besiremiančioje egzistencijoje produktyvus dalyvavimas ekonomikoje, gebėjimas kurti piniginę vertę imamas traktuoti kaip sėkmingos ir prasmingos egzistencijos, saviraiškos sąlyga (Beck 2001; Farrugia 2018; 2019; Pagis 2020). Tikimasi, kad žmonės ne tik bus kompetentingi, išsilavinę, ambicingi specialistai, bet ir savo darbą mylintys, jam aistrą jaučiantys, save darbe įprasminantys, entuziastingi, atsidavę žmonės, nebrėžiantys griežtų ribų tarp darbo ir kitų gyvenimo sričių. Michalė Pagis (2020) tokias tendencijas apibūdina kaip darbo romantizavimo ir emocionalizavimo procesus, kai kuriami siektini vaizdiniai, kad mylimas darbas gali patenkinti emocinius poreikius bei sutelkti ir aktualizuoti geriausias *Aš* savybes.

Aptartos aplinkybės veikia visas amžiaus grupes, tačiau ypač stipriai – jaunimą. Jaunuoliai ateina į darbo rinką kaip aktyvūs savojo tapatumo ieškantys, palyginti su kitomis amžiaus grupėmis mažiau išipareigojimų ir daugiau laisvės tyrinėti alternatyvas turintys žmonės, dar besiformuojantys savo pasaulėžiūrą. Poindustrinių Vakarų šalių egzistencijoje, kurioje religija, tradicijos, bendruomenės, tradicinės švietimo institucijos praranda anksčiau turėtą autoritetą, atsigręžimas į save ir darbą jaunimui tampa tapatumo šerdimi (Farrugia 2018; 2019; McRobbie 2016). Kitaip sakant, savęs realizacija tampa neatsiejama nuo savęs kaip darbuotojo – darbo rinkos dalyvio ir gebėjimo būti produktyviam kuriant ekonominę vertę. Jauni žmonės nori įdomaus, nenuobodaus, naujovių bei iššūkių kupino darbo, tokio, su kuriuo galėtų tapatintis. Dauguma jų siekia, kad darbas nebūtų prievolė ar tik pragyvenimo šaltinis, o saviraiškos vieta, vieta, kur jie jaustųsi užsidegę ir norėtų investuoti savo laiką ir energiją. Tikimasi prasmingo darbo, kuris ne tik sutelktų ir aktualizuotų geriausias asmenybės dalis, bet ir atneštų materialinę gerovę. Jauniems žmonėms, ypač patyrusiems saugią

„išėiti iš komforto zonos“ ir pan. Noriu pabrėžti, kad kritikuoju ne pačią „išėjimo iš komforto zonos“ idėją, kuri, mano manymu, reikalinga norint tobulėti ir siekti savo tikslo, o obsesinį-desperatišką įkyrumą „išėiti iš komforto zonos“, kad nebūtum vertinamas kaip sustabarėjęs, neambicingas, netobulėjantis, iššūkių vengiantis žmogus (toks įkyrumas, pažymiu, ypač būdingas jauniems miesto profesionalams).

²¹ Visuomenė ne tik „leidžia“, bet ir drąsina nebijoti imtis norimų pokyčių bet kokiame amžiaus tarpsnyje. Viešojoje erdvėje vis dažniau galime išgirsti apie nestandartinius kelius pasirenkančius žmones, masinėse medijose kardinaliai profesinį gyvenimą pakeitusių žmonių istorijos pateikiamos kaip sėkmingi ir įkvepiantys pavyzdžiai rinktis autentišką gyvenimo kelią.

socializaciją, siekis „gauti pinigų už tai, ką tu mėgsti daryti“²², tampa vienu svarbiausių tikslų. Dėl tokio darbo kai kurie jaunuoliai pasiryžę visiškai save investuoti į darbinę veiklą, teikti pirmenybę būtent šiai gyvenimo sričiai, net jei dėl to tektų apleisti kitas. Darbas tampa savęs realizavimo, tapatumo konstravimo projektu ir dažnai pagrindine „sėkmingo gyvenimo“ sąlyga. Kai kurie jaunuoliai, stipriai susitapatinę su darbu ir karjeros siekimą matantys kaip svarbiausią gyvenimo tikslą, įsisuka į greitojo laiko bei persidirbimo režimą (Pivoriūtė ir Poškauskaitė 2019).

Tačiau, kaip buvo aptarta anksčiau, jauni žmonės susiduria su sunkumais susirasti ne tik kompetencijas atitinkantį ir patinkantį, bet ir apskritai pragyventi leidžiantį darbą. Psichologas Alexas Fowke'as pažymi, kad amžiaus ketvirčio krizė stipriai susijusi su jaunimo patiriamu nesaugumo jausmu, abejonėmis ir nusivylimu karjera, darbo rinka ir finansine situacija (žr. Hosie 2017). Sheila Panchal ir Ellen Jackson (2007) samprotauja panašiai – kad ši krizė yra atsakas į visa apimantį nestabilumą, nuolatinių pokyčių nuojautą, per didelį pasirinkimų kiekį ir panišką bejėgiškumo jausmą. Masinėse medijose ir socialiniuose tinkluose jaunas žmogus nuolat susiduria su laisvės ir pasirinkimo motyvais, tačiau tikrovėje jis susiduria su struktūriniais suvaržymais, kurie labai stipriai apriboja galimybes pasirinkti, o po žadamo darbo vietos ir laiko lankstumu bei laisve rinktis slepiasi nesaugi ir nestabili darbo pozicija. Jauni žmonės ypač lengvai paveikiami neoliberalios pasirinkimo laisvės fantazijos ir su ja susijusių naratyvų apie mėgstamą darbą ir nuolat tobulėjantį *Aš*. Šios fantazijos ir naratyvai, mano manymu, kuria beviltišką optimizmą²³ – neįgyvendinamą ir dažniausiai nusivylimą atnešančią iliuziją, kad viso to ne tik įmanoma pasiekti, bet ir įmanoma pasiekti pasikliaujant vien tik savo asmeninėmis pastangomis. Jei nepasisekė – per mažai stengeisi, per mažai mokeisi, per mažai investavai į save. Perkeliat atsakomybę ant individo pečių darbdaviams lengviau ignoruoti sisteminės problemas²⁴, pateisinti mažą atlyginimą. Ši iliuzija apie gerą gyvenimą, mylimą darbą, nuolat tobulėjantį arba apskritai egzistuojantį *tikrąjį Aš* kaip tik ir trukdo pasiekti pagrindinį trokštamą dalyką – gerą gyvenimą²⁵.

4. Amžiaus ketvirčio krizė

Vienas iš bandymų konceptualizuoti ir apibendrinti jaunų žmonių tapatumo problematiką – amžiaus ketvirčio krizės koncepcija. Apibendrinant amžiaus ketvirčio krizę tyrinėjančių autorių įžvalgas galima išskirti esminius jai būdingus bruožus (Arnett 2004; Atwood and

²² Darbdaviams apsimoka, kad darbuotojai mėgtų davo darbą, nes kai kuriais atvejais būtent tai padeda išlaikyti darbuotojus mažai apmokamose pozicijose.

²³ Lauren Berlant žiaurus / beviltiško optimizmo (angl. *cruel optimism*) koncepciją pristato savo knygoje (2011).

²⁴ NKV keičia ir psichologinių sutrikimų, nuo kurių kenčiame, pobūdį. Verhaeghe'as teigia, kad kai kurie neoliberalaus kapitalizmo sistemoje sunkiai prisitaikantys žmonės, išgirdę psichinės ligos diagnozę, jaučia palengvėjimą, nes turi oficialų pasiteisinimą, kodėl jie nėra tie „sėkmingieji“. Sėkmė juos aplenkė ne todėl, kad yra nevykėliai (per mažai stengėsi), o todėl, kad serga (lengvinanti aplinkybė).

²⁵ Arba – laimingo gyvenimo, jeigu prisirišama prie laimingo gyvenimo, laimės įvaizdžių, kurie susiję su sunkiai pasiekiamais dalykais, bet reklamuojami ir skatinami kaip įgyvendinama siekiamybė.

Scholtz 2008; Côté 2000; Panchal and Jackson 2007; Robbins and Wilner 2001; Robinson 2015; Robinson and Stell 2015; Robinson and Smith 2010a; 2010b; Robinson and Wright 2013; Stapleton 2012). Tai maždaug 18–30 metų²⁶ tarpsnyje išstinkantis ir apie metus²⁷ trunkantis epizodas, kurio metu individas patiria pastebimai daugiau sunkumų, iššūkių, streso, nerimo, nestabilumo, nesaugumo, abejonių, frustracijos nei įprastai savo gyvenime. Įtampos dažniausiai susijusios su šiomis sritimis: karjeros ir (ar) darbo, finansinės nepriklausomybės; santykių ir (ar) šeimos; prasmės paieškų. Tai vidinės sumaišties ir konfliktų metas, kai žmogus jaučiasi atsidūręs kryžkelėje ir nežino, kuria kryptimi judėti. Svarbu pabrėžti, kad dažniausiai tai ne atsitiktinė krizė, kurią gali sukelti netikėti išoriniai įvykiai, pavyzdžiui, artimo žmogaus netektis ar darbo praradimas, bet socialinės ir psichologinės raidos krizė, susijusi su pereinamuoju laikotarpiu į socialinę bei psichologinę brandą. Amžiaus ketvirčio krizės bendras vardiklis – tapatumo sumaištis.

Tapatumo paieškos įprastai susijusios ne tik su aktyviu alternatyvų tyrinėjimu, atvirumu pasauliui, įvairioms patirtims bei bendru smalsumu, bet ir su atsiradusiais ar paryškėjusiais nerimo, depresijos požymiais, nes padidėja neapibrėžtumo bei nesaugumo jausmas (Leikas and Salmela-Aro 2015; Luyckx et al. 2006; 2008; 2013). Todėl šiame tarpsnyje gali būti daug prieštaringų emocijų, išgyvenimų, patirčių, tačiau po visu tuo slypi bandymas atsakyti į pamatinius tapatumo klausimus, išsigrūninti savo gyvenimo kryptį, tikslus, pasaulėžiūrą, vertybes. Šį gyvenimo etapą taip pat galima laikyti egzistenciškai ribine situacija, nes individui dažnai iškyla bendri egzistenciniai svarstymai, susiję su laisvės, atsakomybės, prasmės, autentiškumo ir kitais klausimais, kurie galbūt ilgą laiką nebuvo aktualūs arba buvo aktualūs, bet neapmaštomai ir nesprenžiami (Cohen 2003). Tapatumo paieškų laike individas atsiduria akistatoje su šiomis temomis ir skiria dėmesio jų apmąstymams.

Vienas aktyviausiai amžiaus ketvirčio krizę tyrinėjančių autorių Oliveris Robinsonas išskyrė du jos tipus – „užstrigimo išorėje“ (angl. *locked-out quarter-life crisis*) ir „užstrigimo viduje“ (angl. *locked-in quarter-life crisis*) (Robinson 2015; Robinson et al. 2013; Robinson and Smith 2010; Robinson and Smith 2009). Pirmoji krizė stipriai susijusi su tuo, kad iš palyginti aiškios ir stabilios gyvenimo struktūros, socialinio rato ir dienotvarkės (kuri dažniausiai susijusi su mokslais vidurinėje mokykloje²⁸) jaunas žmogus išeina į mažiau aiškia ir stabilią struktūrą („tikrą gyvenimą“²⁹) (Robbins and Wilner 2001). Krizė būdinga 21–25 metų jaunuoliams, kuriems nepavyksta pasiekti su socialine branda siejamų socialinių žymių ar įvykių. Jiems nepavyksta ar sunkiai sekasi siekti finansinės nepriklausomybės, susirasti tenkinantį darbą, megzti norimus santykius ar apsispręsti dėl ilgalaikių gyvenimo tikslų, krypties. Vienais atvejais tai gali lemti labiau ekonominiai ir darbo rinkos veiksniai, pavyzdžiui, pagal turimą išsilavinimą sunku gauti gerai apmokamą nuolatinio darbo poziciją arba baigus mokyklą nėra galimybių įgyti aukštąjį išsilavinimą, nes norint išgyventi reikia

²⁶ „Amžiaus ketvirtis“ simboliškai nurodo 25 metų amžių, bet gali būti ir anksčiau, ir vėliau.

²⁷ Gali trukti ir ilgiau, ir trumpiau.

²⁸ Šiame etape pagrindinė gyvenimo kryptis paprastai būna baigti mokyklą, o finansiniais klausimais rūpinasi tėvai, globėjai ar valstybės institucijos.

²⁹ Kuriname vis daugės atsakomybės už tas sritis ir sprendimus, už kuriuos anksčiau būdavo atsakingi kiti žmonės.

dirbti. Kitais atvejais sunkumus gali lemti nežinojimas, ko nori, pasimetimas galimybių bei alternatyvų gausoje, negalėjimas išsirinkti, apsispręsti.

Antroji forma būdinga 25–35 metų žmonėms, kurie jau yra įgiję tam tikrus socialinės brandos atributus, yra susikūrę gana aiškią ir stabilią savo gyvenimo struktūrą, tačiau esama gyvenimo situacija jų ne(be)tenkina ir jie jaučiasi joje įstrigę. Pavyzdžiui, žmogus jaučiasi esantis darbovietėje, romantiniuose santykiuose ar socialinėje grupėje, kurių jis ilgalaikėje perspektyvoje nebenori, iš esamos situacijos nori išėiti, bet jaučia frustraciją ir bejėgiškumą, negali to padaryti. Tokiems žmonėms neretai atrodo, kad jeigu jie bandys keisti esamą padėtį, tai pasielgs neatsakingai („ne kaip suaugęs žmogus“), ką nors nuvils, iškaudins, nepatenkins lūkesčių. Kitaip sakant, vyksta konfliktas tarp nepriklausomybės ir įsipareigojimų, tarp socialiai priimtino, „sėkmingo“, „normalaus“ – ir labiau „autentiško“ tapatumo. Lyginant su ankstesniu atveju, šiame gyvenimo tarpsnyje individui rečiau tenka priimti su karjera ar santykiais susijusius *pirmą-kartą-gyvenime-daromus* sprendimus, jis jau turi sukaukęs patirties, priėmęs tam tikrus gyvenimo kryptį pakreipusius sprendimus, tačiau vis dar jaučiasi „tinkamo“ amžiaus „viską pradėti nuo pradžių“, jeigu apsispręstų ir išdrįstų to imtis.

Pastarasis krizės tipas man ypač įdomus Lietuvos atveju³⁰. Lietuvos jaunų žmonių tapimo suaugusiuoju tendencijos per pastaruosius kelis dešimtmečius įgijo daugelį Vakarų šalių jaunuoliams būdingų požymių, tapimo suaugusiuoju procesui taip pat būdingi destandar-tizacijos ir individualizacijos procesai (Kraniauskienė 2011; Vosylis 2017). Tačiau, kaip ir kitų pokomunistinių šalių, palyginti su Vakarų, Šiaurės Europos šalių jaunimu, pirmaisiais dešimtmečiais po Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos jaunimui vis dar buvo būdingas gana standartizuotas įsitraukimas ir išėjimas iš švietimo sistemos, dalyvavimas darbo rinkoje, t. y. jaunuoliai mažiau praktikavo, o visuomenė mažiau toleravo pasirinktų studijų nutraukimą, pertrauką po mokyklos baigimo, įvairius karjeros pertrūkius ir pan. (Kovacheva 2001; Macek et al. 2007; Nugin 2008). Nukrypę nuo tradicinio karjeros kelio „mokykla > universitetas (ar kita švietimo institucija) > darbas“ jaunuoliai dažniau sulaukdavo neigiamos visuomenės reakcijos, spaudimo laikytis tradiciškesnio scenarijaus³¹. Taigi dauguma dabartinių trisdešimt kelerių metų žmonių *pirmą-kartą-gyvenime-daromus* sprendimus, susijusius su karjera, santykiais, priimdavo veikiami vis dar stiprių tradicinių normų, turėdami kur kas mažiau pasirinkimo alternatyvų ir laisvės rinktis netradicinius gyvenimo būdo modelius. Todėl šiandien, silpstant tradicinėms socialinėms normoms, matant alternatyvių gyvenimo kelių galimybes, kurios masinėse medijose, socialiniuose tinkluose pateikiamos kaip sėkmės pavyzdžiai, daliai tokių žmonių atsiranda dvejonų ir poreikis persvarstyti savo ankstesnius pasirinkimus. Amžiaus ketvirčio krizę peržengus 30 metų apmąstantys autoriai teigia, kad „užstrigimo viduje“ krizė žmogų dažnai ištinka tada, kai anksčiau gyvenimo pasirinkimus darė remdamasis materialistine ar konformistine orientacija, pavyzdžiui, pasirinko tam tikrą profesiją siekdamas uždirbti daug pinigų, patirti sėkmę, įgyti statusą ir galią, patenkinti reikšmingų žmonių, autoritetų lūkesčius, gauti jų pripažinimą ir pan. (Robinson and

³⁰ Nesiekiu apibendrinimų, o dalijuosi savo refleksija.

³¹ Tokią tendenciją parodė ir anksčiau straipsnyje minėti studijas universitete atidėjusių jaunų žmonių tyrimai (Ozolinčiūtė 2015; Pivoriūtė 2011).

Smith 2010). Todėl vėlesniame gyvenimo etape individas gali jausti „egzistencinę kaltę“, kuri susijusi su nerimu ir apgailstavimu, savigrauža dėl to, kad jis jaučiasi negyvenantis savo autentiško gyvenimo (Cohen 2003; Yalom 1980).

Taigi šiandien kai kurie iš mūsų³² patenkame į situaciją, kai esame jau pasiekę tradicinį suaugusiojo statusą ar įgiję didžiąją dalį tradicinių suaugusių atributų, tačiau pasikeitus aplinkybėms matome atsivėrusius naujus horizontus, o tai paskatina persvarstyti anksčiau priimtus įsipareigojimus bei susiformavusį tapatumą.

Kalbėti apie amžiaus ketvirčio krizės paplitimą arba kiek jauniems žmonėms būdinga apie save ar savo bendraamžių patirtis mąstyti per šią koncepciją, keblu, nes beveik nėra atlikta kiekybinių, apibendrinti leidžiančių tyrimų, dažniausiai tai kokybiniai arba mažos imties kiekybiniai tyrimai. Profesinis socialinis tinklas „LinkedIn“ 2017 m. atliko apklausą, apėmusią daugiau kaip 6 tūkstančius 25–33 metų respondentų iš JAV, Didžiosios Britanijos, Indijos ir Australijos (Heitmann 2017). 75 proc. apklaustųjų nurodė, kad paskutiniu ar šiuo metu patiria amžiaus ketvirčio krizę³³, kuri daugiausia buvo susijusi su pasimetimu profesinės karjeros kelyje. Didžiausias rūpestis tyrimo dalyviams pasirodė susirasti darbą, kurį dirbtų užsidegę, su entuziazmu. 2017 m. rinkos tyrimų bendrovė „OnePoll“ atliko tokios pačios amžiaus grupės apklausą, kurios dalyviais tapo 2 tūkstančiai britų. 56 proc. jų nurodė patiriantys amžiaus ketvirčio krizę (First Direct and Robinson 2017). 2019 m. viešosios nuomonės tyrimų bendrovė „The Harris Poll“ kartu su „TD Ameritrade“ apklausė daugiau kaip tūkstantį 15–21 ir tiek pat 22–28 metų amerikiečių. 42 proc. pirmųjų ir 54 proc. antrųjų nurodė patyrę šią krizę (TD Ameritrade 2019). Shantenu Agarwalas su kolegomis analizavo pusantro milijono socialiniame tinkle „Twitter“ nuo 2011 iki 2015 m. paskelbtų viešų įrašų, kuriuose buvo minima amžiaus ketvirčio krizė (Agarwal et al. 2020). Įrašų autoriai – 3 200 18–30 metų vartotojų iš Didžiosios Britanijos ir JAV. Turinio analizei atrinktų 1 390 vartotojų, kurie rašė patiriantys amžiaus ketvirčio krizę, įrašuose dažniausiai atsispindėjo su darbo sritimi susijusios įtamos.

Remdamasi savo kaip jaunimo tyrinėtojos patirtimi³⁴ pastebiu, kad amžiaus ketvirčio krizės idėja jauniems žmonėms atrodo taikli norint apibendrinti jų patirtis. Įvairių disku-

³² Kaip esu minėjusi interviu su sociologe Veronika Urbonaitė-Barkauskiene (Pivoriūtė ir Urbonaitė-Barkauskienė 2020), kuri išleido knygą *Devyniasdešimtųjų vaikai tampa tėvais* (2020), ši karta, kuriai priklausau ir aš, augome kartu su sparčiai besikeičiančiu pasauliu. Pasauliu, kuris plėtėsi įvairovės ir pasirinkimų prasme, tapo sunkiai aprėpiamas ir kartu, tobulėjant technologijoms, labai susitraukė laiko ir erdvės požiūriu, tapo nepalyginti lengviau pasiekiamas. Mes esame matę ir bendrabūvį, kuriame dominuoja stoka, ir tokį, kuriame – perteklius. Patyrėme laiką, kai egzistavo aiškūs autoritetai, gyvenome pagal normatyvinius gyvenimo scenarijus (pavyzdžiui, „po mokyklos, jei nori kažko pasiekti, būtinai turi studijuoti universitete“), ir patiriame laiką, kai kvestionuojame autoritetus ir atsisakome gyventi pagal šablonus. Patyrėme laiką, kai kardinaliai keisti gyvenimo būdą buvo labiau išimtis, o šiandien dažnas mūsų jeigu ne patys tokie esame, tai savo aplinkoje pažįstame kardinaliai gyvenimus keičiančių ar netradicinius gyvenimo kelius pasirenkančių trisdešimt kelerių metų žmonių.

³³ Tyrimuose buvo vartojama sąvoka „amžiaus ketvirčio krizė“.

³⁴ 2017 m. tinklaraštyje „Sociali sociologija“ paskelbiau tekstą „Šiuolaikinis jaunimas: „Darom karjerą, bet nakčiai grįžtam pas tėvus“ (Pivoriūtė 2017a), kuriame pasidalijau savo įžvalgomis apie šiandieninių dvidešimt kelerių metų jaunų žmonių gyvenimo tendencijas ir šiame tarpsnyje

sijų su jaunais žmonėmis metu išryškėjo, kad kai kuriems jaunuoliams išgyventi amžiaus ketvirčio krizę yra nors ir sunki, tačiau kartais net norima egzistencinė patirtis, neatsiejama nuo buvimo jaunam. Krizės išgyvenimas lyg atspindi idealistines nuostatas gyvenimo atžvilgiu, autentiškumo siekį, drąsą tyrinėti. Dar kiti jaučia netgi savotišką spaudimą būnant tam tikro amžiaus būtinai išgyventi kažkokias specifines tapatumo paieškas, nežinojimo, ko nori, kančią. Tam tikrose socialinėse jaunų žmonių grupėse išgyventi amžiaus ketvirčio krizę tampa lyg norma – anksčiau norma buvo suaugti pagal tradicinį scenarijų, o dabar norma – suaugti būtinai ne pagal tradicinį scenarijų. Tokiame socialiniame kontekste nuo pat mokyklos laikų savo norus žinoję bei nuosekliai pasirinktu keliu eję, nesiblaškę ir apie save egzistencinių klausimų nekėlę jauni žmonės gali jaustis „nenormalūs“.

Išvados

Šiandienos poindustrinėse šalyse bandymas formuoti bei išlaikyti vientisą, stabilų tapatumo jausmą, priimti įsipareigojimus ir siekti socialinės brandos palyginti su ankstesnėmis kartomis daug kompleksiškesniame, greičiau kintančiame, daugiau rizikos, nestabilumo ir nesaugumo sukeliančiame bendrabūvyje, kuriame pasirinkimo galimybės ir laisvė rinktis didėja, o normatyviniai orientyrai, tradicinių autoritetų įtaka menksta, yra vienas iš didžiausių nūdienos jauno žmogaus išmėginimų. Vienas iš bandymų konceptualizuoti ir apibendrinti jaunų žmonių patiriamas tapatumo bei tapsmo suaugusiuoju įtampas – amžiaus ketvirčio krizės koncepcija. Amžiaus ketvirčio krizę galima suprasti kaip nerimą dėl savo gyvenimo krypties ir kokybės būnant dvidešimt kelerių ar trisdešimt kelerių metų. Šis nerimas gali kilti tiek iš nežinojimo, neapsisprendimo, „kas aš esu ir ko aš noriu“, tiek iš nevilties susidūrus su tikrove, kurioje nematoma galimybių įgyvendinti savo norimą gyvenimo scenarijų arba jį pasirinkus užsitikrinti finansines galimybes išgyventi. Anksčiau minėta laisvė rinktis (arba veikiau viešojoje erdvėje vis dažniau pasirodančios žinutės, kad šiais laikais gali tapti kuo tik nori ir veikti ką nori) daliai jaunuolių, ypač esantiems mažiau palankioje socioekonominėje situacijoje, tėra iliuzija – jie jaučia atotrūkį tarp savo norimo gyvenimo, savęs vizijos, tikslų ir realių galimybių tai įgyvendinti susidūrus su išorinėmis aplinkybėmis.

Apibendrindama norėčiau pasvarstyti, kad greitėjantis pokyčių tempas, ilgesnė gyvenimo trukmė, saviraiškos laisvė, savirealizacijos vertybės, gyvenimo būdo modelių pluralizacija,

aktualiausias dilemas. Straipsnis sulaukė išskirtinio skaitytojų dėmesio, gausybės komentarų, gavau daug el. laiškų, kuriuose jauni žmonės prisipažino tekste atradę savo išgyvenimus, dalijosi savo patirtimi, sakėsi geriau supratę, kas ir kodėl su jais vyksta, pažymėjo, kad žinojimas, jog tokios patirtys būdingos ne jiems vieniems, leidžia pasijusti ne tokiems vienišiams. Jaunimo problematiką jau šešeri metai aptariu ir su savo studentais. Kiekvienais metais skiriu paskaitą ar seminarą jaunimo sociologijos tematikai, kur analizuojame tiek „Socialioje sociologijoje“, tiek šioje publikacijoje aptariamus probleminius klausimus. Apie tai esu skaičiusi daug paskaitų ir vedusi seminarų įvairioms su jaunimu susijusioms grupėms – tiek jaunimui, tiek jų tėvams, mokytojams, tiek su jaunimu dirbančioms institucijoms. Pastebiu, kad aktualiausia ir daugiausia egzistencinių kančių kelianti tema – būtent tapatumo, arba kaip kasdienėje šnekamojoje kalboje įprasta sakyti – savęs paieškos, neapsisprendimas dėl karjeros pasirinkimo ir bandymas surasti patinkantį, kompetencijas atitinkantį, prasmės jausmą suteikiantį ir išgyventi leidžiantį darbą.

tikėtina, lems dar sudėtingesnes tapatumo dilemas neatsižvelgiant į amžių. Pritariu mokslo populiarintojui, istorijos profesoriui Yuvaliui N. Harari³⁵ (2018; 2019), kuris apmąstydamas ateitį iškelia mintį, kad tobulėjant technologijoms, ilgėjant gyvenimo trukmei (ne tik dėl naujų gydymo ir (ar) medicinos technologijų, bet ir dėl galimybių tobulinti sveikus, niekuo nesiskundžiančius žmones), vykstant spartesniems socialinių, ekonominių, politinių sistemų pokyčiams, klausimas „kas aš esu?“ taps primygtinesnis ir sudėtingesnis nei kada nors anksčiau. Pasak jo, viena iš svarbiausių savybių XXI a. antroje pusėje bus būtinybė mokytis gebėjimo vis iš naujo atrasti ir (ar) išrasti save, o šis gebėjimas išliks svarbus net peržengus 50 metų ribą. Tai bus ne tik teigiama, bet ir neigiama patirtis, nes paprastai antroji gyvenimo pusė susijusi su didesniu stabilumu, daugelis žmonių nėra pasirengę peržiūrėti giluminių savo tapatybės ir asmenybės struktūrų, karjeros, tačiau, norėdami prisitaikyti prie vis nestabilesnio bendrabūvio, tai daryti turės vis dažniau. Ne vienas autorius pabrėžia, kad norint ne tik prisitaikyti, bet ir klestėti tokia pasaulyje žmonėms prireiks didelių psichinių išteklių – mentalinio lankstumo, ištvermės ir emocinės pusiausvyros (du Bois-Reymond 2009; Heinz 2009).

Esant tokioms aplinkybėms kyla įvairių pamąstymų ir apie su amžiaus tarpniais susijusias individo krizes. Stebint viešąją erdvę susidaro įspūdis, kad kalbėjimo apie su amžiaus tarpniais susijusias krizes³⁶ daugėja. Amžiaus ketvirčio krizei tampant ne mažiau atpažįstamu kultūrinio memo, nei vidurio amžiaus krizė, randasi pamąstymų ir apie amžiaus trečdaliaus krizę (30–40-mečių). Tačiau ar silpnėjant su amžiaus tarpniais susijusioms normoms, gyvenant nestabiliame bendrabūvyje, esant nuolatiniame neapibrėžtumui dėl ateities nebus taip, kad gyvenimas taps lyg viena po kitos einančios krizės, tarp kurių bus trumpų ramybės būsena – pauzė? Gal tada krizės sąvoka apskritai nebetinkama apibūdinti žmonių būsenoms, kurios tampa labiau nuolatine, o ne išimtinė patirtimi? O gal panašios krizės – labiau su mūsų gyvenamuoju laiku, o ne amžiaus tarpniais susijusios būsenos? Pavyzdžiui, italų filosofas Umberto Galimberti³⁷ svarsto, kad gyvename nihilizmo epochoje, kuriai stinga moralinių siekių ir kuri nepadeda su(si)formuoti pasaulėžiūrinio stuburo, kuris įgalintų ir (ar) išmokyti jaunus žmones įprasminti³⁸ savo ir kitų egzistenciją, priimti ir įveikti tam

³⁵ Ne kartą girdėjau kritiškų atsiliepimų apie šį autorių iš socialinių ir humanitarinių mokslų atstovų. Noriu simboliškai išreikšti savo palaikymą jam. Mano požiūriu, jis savo mokslo populiarinimo knygoje iškelia daug taiklių klausimų ir dalijasi dėmesio vertomis įžvalgomis apie mūsų dienų ir ateities pasaulį. Apie vieną jo knygą esu rašiusi tinklaraštyje „Sociali sociologija“ (2017b).

³⁶ Vienos privačios diskusijos metu socialinių mokslų bei populiariosios psichologijos polinkį konstruoti krizių modelius norint apibūdinti egzistencines psichologines ir socialines kilmės būsenas kolega pavadino socialinių mokslų polinkiu užsiimti „krizizacija“.

³⁷ Galimberti šią problematiką nagrinėjo 2007 m. išleistoje knygoje *Nerimastingasis svečias: nihilizmas ir jaunimas (L'ospite inquietante. Il nichilismo e i giovani)*. Kadangi knyga italų kalba, deja, su jo idėjomis susipažinau iš antrinių šaltinių.

³⁸ Apie prasmę panašiai kalbėjo Viktoras Franklis, pasak kurio, egzistencinis vakuumas – plačiai Vakarų šalyse paplitęs reiškinys, kai daugybė žmonių išgyvena visišką savo gyvenimo beprasmybę, nuolatinę vidinę tuštumą, nuobodulį (Frankl 1997 [1977]; 2010 [1978]). Prasmės paieškos ir gebėjimas įprasminti savo gyvenimą, pasak Franklio, yra pamatinis žmogaus poreikis bei motyvacija.

tikrus sunkumus, išpareigojimus matyti kaip galimybes, o ne ribotumus (žr. Rajskey 2017). Jaunimo patiriama krizė, pasak jo, nėra psichosocialinės raidos krizė, nes jos simptomai (ir juos sukeliančios priežastys) neišnyksta ir pasiekus suaugusiojo amžių. Veikiau tai kultūrinė ir švietimo sistemos krizė.

Tapatumo problematika apima tiek psichologinius, tiek sociologinius, tiek filosofinius klausimus, todėl, norėdami suprasti bei paaiškinti matomas tendencijas, turėtume stengtis pasitelkti tarpdalykinę perspektyvą.

Padėka

Nuoširdžiai dėkoju už publikacijai skirtą dėmesį Viliui Dranseikai, Timui Petraičiui, Tadiui Šarūnui, Veronikai Urbonaitei-Barkauskienei, Agnei Girkontaitei, Arūnui Poviliūnui. Ypač dėkoju Irenai Juozeliūnienei, Dovilei Galdauskaitei, Liutaurui Kraniauskui ir Sigitai Kraniauskienei. Ačiū mano mylimiausiems artimiesiems už mano profesinio kelio palai-
kymą, tobulėti skatinančias diskusijas ir erdvės bei vienumos suteikimą, kai tenka atsidėti atsiskyrėliškam rašymui.

Literatūra

- Agarwal, Shantenu; Guntuku, Sharath Chandra; Robinson, Oliver C.; Dunn, Abigail; Ungar, Lyle H. 2020. „Examining the Phenomenon of Quarter-Life Crisis Through Artificial Intelligence and the Language of Twitter“, *Frontiers in Psychology* 11: 341. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00341>
- Anđić, Tanja. 2019. „Futurelessness, Migration, or a Lucky Break: Narrative Tropes of the ‘Blocked Future’ among Serbian High School Students“, *Journal of Youth Studies* 23 (4): 430–446. <https://doi.org/10.1080/13676261.2019.1612048>
- Arnett, Jeffrey. 2004. *Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens through the Twenties*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195309379.001.0001>
- Arnett, Jeffrey. 2006. „Emerging Adulthood: Understanding the New Way of Coming of Age“ in Jeffrey Arnett and Jennifer Tanner (eds.) *Emerging Adults in America: Coming of Age in the 21st Century*. Washington: American Psychological Association: 3–19. <https://doi.org/10.1037/11381-001>
- Arnett, Jeffrey. 2007. „The Long and Leisurely Route: Coming of Age in Europe Today“, *Current History* 106 (698): 130–136. <https://doi.org/10.1525/curh.2007.106.698.130>
- Arundel, Rowan; Lennartz, Christian. 2017. „Returning to the Parental Home: Boomerang moves of Younger Adults and the Welfare Regime Context“, *Journal of European Social Policy* 27 (3): 276–294. <https://doi.org/10.1177/0958928716684315>
- Atwood, Joan D.; Scholtz, Corinne. 2008. „The Quarter-Life Time Period: An Age of Indulgence, Crisis or Both?“, *Contemporary Family Therapy* 30 (4): 233–250. <https://doi.org/10.1007/s10591-008-9066-2>
- Bauman, Zygmunt. 2011. *Vartojamas gyvenimas*. Vilnius: Apostrofa.
- Bauman, Zygmunt; Raud, Rein. 2019. *Savasties praktikos*. Vilnius: Apostrofa.
- Beck, Ulrich. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Beck, Ulrich; Beck-Gernsheim, Elisabeth. 2002. *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage Publications. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446218693>
- Beck, Ulrich; Beck-Gernsheim, Elisabeth. 2009. „Global Generations and the Trap of Methodological Nationalism for a Cosmopolitan Turn in the Sociology of Youth and Generation“, *European Sociological Review* 25 (1): 25–36. <https://doi.org/10.1093/esr/jcn032>

- Beyers, Wim; Luyckx, Koen. 2016. „Ruminative Exploration and Reconsideration of Commitment as Risk Factors for Suboptimal Identity Development in Adolescence and Emerging Adulthood“, *Journal of Adolescence* 47: 169–178. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.10.018>
- Berger, Peter. 1995 [1963]. *Sociologija: humanistinis požiūris*. Kaunas: Litterae universitatis.
- Berger, Peter; Luckmann, Thomas. 1999 [1966]. *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai.
- Berlant, Lauren. 2011. *Cruel Optimism*. Durham, NC: Duke University Press.
- Berns, Roberta. 2009. *Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Bynner, John. 2005. „Rethinking the Youth Phase of the Life-Course: The Case for emerging Adulthood?“, *Journal of Youth Studies* 8 (4): 367–384. <https://doi.org/10.1080/13676260500431628>
- Blatterer, Harry. 2007. „Contemporary Adulthood: Reconceptualizing an Uncontested Category“, *Current Sociology* 55 (6): 771–792. <https://doi.org/10.1177%2F0011392107081985>
- Blatterer, Harry. 2010. „The Changing Semantics of Youth and Adulthood“, *Cultural Sociology* 4 (1): 63–79. <https://doi.org/10.1177%2F1749975509356755>
- Bone, Kate D. 2019. „I don't want to be a vagrant for the rest of my life': Young Peoples' Experiences of Precarious Work as a 'Continuous Present'“, *Journal of Youth Studies* 22 (9): 1218–1237. <https://doi.org/10.1080/13676261.2019.1570097>
- Bradley, Harriet; Devadason, Ranji. 2008. „Fractured Transitions: Young Adults' Pathways into Contemporary Labour Markets“, *Sociology* 42 (1): 119–136. <https://doi.org/10.1177/0038038507084828>
- Brannen, Julia; Nilsen, Ann. 2002. „Young People's Time Perspectives: From Youth to Adulthood“, *Sociology* 36 (3): 513–537. <https://doi.org/10.1177%2F0038038502036003002>
- Brückner, Hannah; Mayer, Karl U. 2005. „Destandardization of the Life Course: What it Might Mean? And if it Means Anything, whether it Actually Took Place?“, *Advances in Life Course Research* 9: 27–53. [https://doi.org/10.1016/S1040-2608\(04\)09002-1](https://doi.org/10.1016/S1040-2608(04)09002-1)
- Buchholz, Sandra; Hofäcker, Dirk; Mills, Melinda; Blossfeld, Hans-Peter; Kurz, Karin; Hofmeister, Heather. 2009. „Life Courses in the Globalization Process: The Development of Social Inequalities in Modern Societies“, *European Sociological Review* 25 (1): 53–71. <https://doi.org/10.1093/esr/jcn033>
- Buhl, Heike M.; Lanz, Margherita. 2007. „Emerging Adulthood in Europe: Common Traits and Variability Across Five European Countries“, *Journal of Adolescent Research* 22 (5): 439–443. <https://doi.org/10.1177/0743558407306345>
- Carroll, Jason S.; Badger, Sarah; Willoughby, Brian J.; Nelson, Larry J.; Madsen, Stephanie D.; Barry, Carolyn McNamara. 2009. „Ready or Not? Criteria for Marriage Readiness Among Emerging Adults“, *Journal of Adolescent Research* 24 (3): 349–375. <https://doi.org/10.1177/0743558409334253>
- Chesters, Jenny; Smith, Jonathan; Cuervo, Hernan; Laughland-Booÿ, Jacqueline; Wyn, Johanna; Skrbiš, Zlatko; Woodman, Dan. 2018. „Young Adulthood in Uncertain Times: The Association between Sense of Personal Control and Employment, Education, Personal Relationships and Health“, *Journal of Sociology* 55 (2): 389–408. <https://doi.org/10.1177/1440783318800767>
- Cohen, Benjamin N. 2003. „Applying Existential Theory and Intervention to Career Decision-Making“, *Journal of Career Development* 29 (3): 195–209. <https://doi.org/10.1177%2F089484530302900306>
- Collins English Dictionary. 2018. „Quarterlife Crisis“. Prieiga internetu: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/quarterlife-crisis>
- Copp, Jennifer E.; Giordano, Peggy C.; Longmore, Monica A.; Manning, Wendy D. 2017. „Living With Parents and Emerging Adults' Depressive Symptoms“, *Journal of Family Issues* 38 (16): 2254–2276. <https://doi.org/10.1177/0192513X15617797>
- Côté, James E. 2000. *Arrested Adulthood: The Changing Nature of Maturity and Identity*. New York: New York University Press.
- Côté, James E. 2006. „Emerging Adulthood as an Institutionalized Moratorium: Risks and Benefits to Identity Formation“ in Jeffrey Arnett and Jennifer Tanner (eds.) *Emerging Adults in America: Coming*

- of *Age in the 21st Century*. Washington: American Psychological Association: 85–116. <https://doi.org/10.1037/11381-004>
- Côté, James E.; Bynner John M. 2008. „Changes in the Transition to Adulthood in the UK and Canada: The Role of Structure and Agency in Emerging Adulthood“, *Journal of Youth Studies* 11 (3): 251–268. <https://doi.org/10.1080/13676260801946464>
- Côté, James E.; Schwartz, Seth J. 2002. „Comparing Psychological and Sociological Approaches to Identity: Identity Status, Identity Capital, and the Individualization Process“, *Journal of Adolescence* 25: 571–586. <https://doi.org/10.1006/jado.2002.0511>
- Crofts, Jessica; Cuervo, Hernán; Wyn, Johanna; Smith, Graeme; Woodman, Dan. 2015. *Life Patterns: Ten Years following Generation Y*. Parkville: Youth Research Centre.
- Crosnoe, Robert; Johnson, Monica K. 2011. „Research of Adolescence in the Twenty-First Century“, *The Annual Review of Sociology* 37: 439–460. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081309-150008>
- Danziger, Sheldon; Ratner, David. 2010. „Labor Market Outcomes and the Transition to Adulthood“, *The Future of Children* 20 (1): 133–158. <https://doi.org/10.1353/foc.0.0041>
- Desilver, Drew. 2016. „In the U.S. and Abroad, More Young Adults are living with Their Parents“, *Pew Research Center*. Prieiga internetu: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/05/24/in-the-u-s-and-abroad-more-young-adults-are-living-with-their-parents/>
- Dryžaitė, Ieva. 2017. „Prekariatų: vienos klasės požymių visuma ar visus persmelkianti patirtis?“, *Kultūra ir visuomenė* 8 (1): 73–100. <http://doi.org/10.7220/2335-8777.8.1.4>
- du Bois-Reymond, Manuela. 2009. „Models of Navigation and Life Management“ in Andy Furlong (ed.) *Handbook of Youth and Young Adulthood. New Perspectives and Agendas*. London and New York: Routledge: 31–38.
- EGRIS (European group for integrated social research). 2001. „Misleading Trajectories: Transition Dilemmas of Young Adults in Europe“, *Journal of Youth Studies* 4 (1): 101–118. <http://doi.org/10.1080/13676260120028574>
- Elder, Glen H.; Kirkpatrick, Monica; Crosnoe, Johnson R. 2003. „The Emergence and Development of Life Course Theory“ in Jeylan T. Mortimer and Michael J. Shanahan (eds.) *Handbook of the Life Course*. US: Springer: 3–19. http://doi.org/10.1007/978-0-306-48247-2_1
- Elliott, Anthony. 2015. *Identity Troubles: An Introduction*. New York: Routledge.
- Erikson, Erik. 1959. *Identity and the Life Cycle: Selected Papers*. New York: International Universities Press, Inc.
- Eurofound. 2014. *Social Situation of Young People in Europe*. Publications Office of the European Union. Prieiga internetu: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1404en.pdf
- Fadjukoff, Päivi. 2007. *Identity Formation in Adulthood. Doctoral dissertation*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Farrugia, David. 2018. „The Formation of Young Workers: The Cultivation of the Self as a Subject of Value to the Contemporary Labour Force“, *Current Sociology* 67 (1): 47–63. <http://doi.org/10.1177/0011392118793681>
- Farrugia, David. 2019. „How Youth become Workers: Identity, Inequality and the Post-Fordist Self“, *Journal of Sociology* 55 (4): 708–723. <http://doi.org/10.1177/1440783319865028>
- First, Direct; Robinson, Oliver. 2017. *How to turn Your Quarter-Life Crisis into Quarter-Life Catalyst*. Prieiga internetu: <https://www1.firstdirect.com/content/dam/fsdt/en/documents/pdf/quarter-life-crisis-guide.pdf>
- Frankl, Viktor E. 1997 [1977]. *Žmogus ieško prasmės*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- Frankl, Viktor E. 2010 [1978]. *Žmogus prasmės akivaizdoje*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- Fry, Richard. 2016. *For the First Time in Modern Era, Living with Parents Edges Out Other Living Arrangements for 18-to 34-Year-Olds*. Pew Research Center. Prieiga internetu: <https://www.pewsocial->

- trends.org/2016/05/24/for-first-time-in-modern-era-living-with-parents-edges-out-other-living-arrangements-for-18-to-34-year-olds/
- Furlong, Andy; Cartmel, Fred. 2009. „Mass Higher Education“ in Andy Furlong (ed.) *Handbook of Youth and Young Adulthood. New Perspectives and Agendas*. London and New York: Routledge: 121–126.
- Galambos, Nancy L.; Turner, Pamela K.; Tilton-Weaver, Lauree C. 2005. „Chronological and Subjective Age in Emerging Adulthood: The Crossover Effect“, *Journal of Adolescent Research* 20 (5): 538–556. <https://doi.org/10.1177%2F0743558405274876>
- Galanaki, Evangelia; Sideridis, Georgios. 2019. „Dimensions of Emerging Adulthood, Criteria for Adulthood, and Identity Development in Greek Studying Youth“, *Emerging Adulthood* 7 (6): 411–431. <https://doi.org/10.1177%2F2167696818777040>
- George, Linda K. 1993. „Sociological Perspectives on Life Transitions“, *The Annual Review of Sociology* 19: 353–373. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.19.080193.002033>
- Giddens, Anthony. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
- Harari, Yuval N. 2018. *HOMO DEUS: glausta rytojaus istorija*. Vilnius: Kitos knygos.
- Harari, Yuval N. 2019. *21 pamoka XXI amžiui*. Vilnius: Kitos knygos.
- Heinz, Walter R. 2009. „Youth Transitions in an Age of Uncertainty“ in Andy Furlong (ed.) *Handbook of Youth and Young Adulthood. New Perspectives and Agendas*. London and New York: Routledge: 3–14.
- Heitmann, Blair. 2017. „Encountering a Quarter-life Crisis? You're Not Alone...“, *LinkedIn Official Blog*. Prieiga internetu: <https://blog.linkedin.com/2017/november/15/encountering-a-quarter-life-crisis-you-are-not-alone>
- Henderson, Morag. 2019. „The Quarter-Life Crisis? Precarious Labour Market Status and Mental Health among 25-Year-Olds in England“, *Longitudinal and Life Course Studies* 10 (2): 259–276. <https://doi.org/10.1332/175795919X15514456677295>
- Holstein, James A.; Gubrium, Jaber F. 2007. „Constructionist Perspectives on the Life Course“, *Sociology Compass* 1 (1): 335–352. <http://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2007.00004.x>
- Honwana, Alcinda. 2014. „‘Waithood’: Youth Transitions and Social Change“ in Dick Foeken, Ton Dietz, Leo de Haan, and Linda Johnson (eds.) *Development and Equity. An Interdisciplinary Exploration by Ten Scholars from Africa, Asia and Latin America*. Leiden: Brill: 19–27. https://doi.org/10.1163/9789004269729_004
- Horowitz, Ava D.; Bromnick, Rachel D. 2007. „‘Contestable Adulthood’: Variability and Disparity in Markers for Negotiating the Transition to Adulthood“, *Youth & Society* 39 (2): 209–231. <https://doi.org/10.1177%2F0044118X06296692>
- Hosie, Rachel. 2017. „The Age You're Most Likely to have a Quarter-Life Crisis“, *independent.co.uk*. Prieiga internetu: <https://www.independent.co.uk/life-style/quarter-life-crisis-age-most-likely-job-work-relationships-linkedin-career-house-money-a8054616.html>
- Yalom, Irvin D. 1980. *Existential Psychotherapy*. New York: Basic Books.
- Kins, Evie; Beyers, Wim. 2010. „Failure to Launch, Failure to Achieve Criteria for Adulthood?“, *Journal of Adolescent Research* 25 (5): 743–777. <http://doi.org/10.1177/0743558410371126>
- Kohli, Martin. 2007. „The Institutionalization of the Life Course: Looking Back to Look Ahead“, *Research in Human Development* 4 (3–4): 253–271. <http://doi.org/10.1080/15427600701663122>
- Kovacheva, Siyka. 2001. „Flexibilisation of Youth Transitions in Central and Eastern Europe“, *YOUNG* 9 (1): 41–60. <http://doi.org/10.1177/110330880100900104>
- Kraniauskienė, Sigita. 2011. *Tapsmas suaugusiųjų: jaunimo socialinė branda Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Kuhar, Metka; Reiter, Herwig. 2012. „Frozen Transitions? Young People in the Former Yugoslavia“ in Carmen Leccardi, Carles Feixa, Siyka Kovacheva, Herwig Reiter and Tatjana Sekulić (eds.) *1989 – Young People and Social Change after the Fall of the Berlin Wall*. Paris: Council of Europe: 75–99.

- Leikas, Sointu; Salmela-Aro, Katariina. 2015. „Personality Trait Changes Among Young Finns: The Role of Life Events and Transitions“, *Journal of Personality* 83 (1): 117–126. <https://doi.org/10.1111/jopy.12088>
- Lemme, Barbara H. 2003. *Suaugusiojo raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Luyckx, Koen; Duriez, Bart; Klimstra, Theo; De Witte, Hans. 2010. „Identity Statuses in Young Adult Employees: Prospective Relations with Work Engagement and Burnout“, *Journal of Vocational Behavior* 77 (3): 339–349. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.06.002>
- Luyckx, Koen; Klimstra, Theo A.; Duriez, Bart; Van Petegem, Stijn; Beyers, Wim. 2013. „Personal Identity Processes from Adolescence Through the Late 20s: Age Trends, Functionality, and Depressive Symptoms“, *Social Development* 22 (4): 701–721. <https://doi.org/10.1111/sode.12027>
- Luyckx, Koen; Schwartz, Seth J.; Berzonsky, Michael D.; Soenens, Bart; Vansteenkiste, Maarten; Smits, Ilse; Goossens, Luc. 2008. „Capturing Ruminative Exploration: Extending the Four-Dimensional Model of Identity Formation in Late Adolescence“, *Journal of Research in Personality* 42 (1): 58–82. <http://doi.org/10.1016/j.jrp.2007.04.004>
- Luyckx, Koen; Schwartz, Seth; Goossens, Luc; Pollock, Sophie. 2008. „Employment, Sense of Coherence, and Identity Formation: Contextual and Psychological Processes on the Pathway to Sense of Adulthood“, *Journal of Adolescent Research* 23 (5): 566–591. <https://doi.org/10.1177/0743558408322146>
- Luyckx, Koen; Soenens, Bart; Goossens, Luc. 2006. „The Personality-Identity Interplay in Emerging Adult Women: Convergent Findings from Complementary Analyses“, *European Journal of Personality* 20 (3): 195–215. <https://doi.org/10.1002/per.579>
- Macek, Peter; Bejček, Josef; Vaníčková, Jitka. 2007. „Contemporary Czech Emerging Adults: Generation Growing Up in the Period of Social Changes“, *Journal of Adolescent Research* 22 (5): 444–475. <http://doi.org/10.1177/0743558407305417>
- Mayer, Karl U. 2009. „New Directions in Life Course Research“, *The Annual Review of Sociology* 35: 413–433. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.34.040507.134619>
- Mannerström, Rasmus; Muotka, Joonas; Salmela-Aro, Katariina. 2019. „Associations between Identity Processes and Success in Developmental Tasks during the Transition from Emerging to Young Adulthood“, *Journal of Youth Studies* 22 (9): 1289–1307. <http://doi.org/10.1080/13676261.2019.1571179>
- McGuigan, Jim. 2016. „Neoliberal Selfhood“ in Jim McGuigan. *Neoliberal Culture*. Palgrave Macmillan, London: 117–135. https://doi.org/10.1057/9781137466464_8
- McRobbie, Angela. 2016. *Be Creative: Making a Living in the New Culture Industries*. Cambridge: Polity Press.
- Moran, Marie. 2015. *Identity and Capitalism*. SAGE Publications Ltd.
- Nugin, Raili. 2008. „Constructing Adulthood in a World of Uncertainties. Some Cases of Post-Communist Estonia“, *YOUNG* 16 (2): 185–207. <http://doi.org/10.1177/110330880801600204>
- Ozolinčiūtė, Eglė. 2015. *Pasirinkimas atidėti universitetines studijas šiuolaikinėse Lietuvos ir Vokietijos visuomenėse. Daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Pagis, Michal. 2020. „Inhabiting the Self-Work Romantic Utopia: Positive Psychology, Life Coaching, and the Challenge of Self-Fulfillment at Work“, *Work and Occupations* 48 (1): 40–69. <https://doi.org/10.1177/0730888420911683>
- Panchal, Sheila; Jackson, Ellen. 2007. „Turning 30’ Transitions: Generation Y Hits Quarter-life“, *The Coaching Psychologist* 3 (2): 46–51. Prieiga internetu: <https://www.centreforpositivetransitions.com/wp-content/uploads/2016/09/Turning-30.pdf>
- Panto, Letterio; Sekulić, Tatjana. 2012. „Born in 1989. European Youngsters look to the Future and the Past: Milan and Sarajevo Compared“ in Carmen Leccardi, Carles Feixa, Siyka Kovacheva, Herwig Reiter, and Tatjana Sekulić (eds.) *1989 – Young People and Social Change after the Fall of the Berlin Wall*. Paris: Council of Europe: 99–121.

- Pyšňáková, Michaela; Miles, Steven. 2010. „The Post-Revolutionary Consumer Generation: ‘Main-stream’ Youth and the Paradox of Choice in the Czech Republic“, *Journal of Youth Studies* 13 (5): 533–547. <https://doi.org/10.1080/13676261.2010.487519>
- Pivoriūtė, Milda. 2011. „Savanoriška veikla užsienyje – efektyvus būdas atrasti save“, *Savanoriška veikla ir jaunimo organizacijos* 1 (79): 11–14.
- Pivoriūtė, Milda. 2017a. „Šiuolaikinis jaunimas: „Darom karjerą, bet nakčiai grįžtam pas tėvus“, *Sociali sociologija*. <https://sociologai.lt/2017/siuolaikinis-jaunimas-%e2%80%9edarom-karjera-bet-nakci-ai-griztam-pas-tevus/>
- Pivoriūtė, Milda. 2017b. „Kodėl mes, Homo sapiens, dominuojame pasaulyje?“, *Sociali sociologija*. <https://sociologai.lt/2017/kodel-mes-homo-sapiens-dominuojame-pasaulyje/>
- Pivoriūtė, Milda; Poškauskaitė, Karolina. 2019. „Kai nebetenkina „per daug ir per kažkaip“: egzistenciniai pokyčiai kintant gyvenimo ritmui“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2 (45): 39–67. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2019.2.15>
- Pivoriūtė, Milda; Urbonaitė-Barkauskienė, Veronika. 2020. „Devyniasdešimtųjų vaikai tampa tėvais“, *Sociali sociologija*. <https://sociologai.lt/2020/devyniasdesimtuju-vaikai-tampa-tevais/>
- Rajsky, Andrej. 2017. „‘The Secret of Youth’ against Nihilism of the Youth According to Umberto Galimberti“, *Konteksty Pedagogiczne* 2 (9): 115–126. <https://doi.org/10.19265/KP.2017.029115>
- Robbins, Alexandra; Wilner, Abby. 2001. *Quarterlife Crisis: The Unique Challenge of Life in Your Twenties*. New York: MJF Books.
- Roberts, Matthew T. 2020. „Globalization and Neoliberalism: Structural Determinants of Global Mental Health“, *Humanity & Society* XX(X): 1–38. <https://doi.org/10.1177/0160597620951949>
- Robinson, Oliver C.; Smith, Jonathan A. 2009. „Metaphors and Metamorphoses: Narratives of Identity During Times of Crisis“ in David Robinson, Pamela Fisher, Tracey Yeadon-Lee, Sarah-Jane Robinson, and Pete Woodcock (eds.) *Narrative, Memory and Identities*. Huddersfield: University of Huddersfield: 85–94. <http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/4867/>
- Robinson, Oliver C.; Smith, Jonathan A. 2010a. „The Stormy Search for Self in Early Adulthood: Developmental Crisis and the Dissolution of Dysfunctional Personae“, *The Humanistic Psychologist* 38: 120–145. <https://doi.org/10.1080/08873267.2010.485916>
- Robinson, Oliver C.; Smith, Jonathan A. 2010b. „Investigating the Form and Dynamics of Crisis Episodes in Early Adulthood: The Application of a Composite Qualitative Method“, *Qualitative Research in Psychology* 7 (2): 170–191. <https://doi.org/10.1080/14780880802699084>
- Robinson, Oliver C.; Stell, Alexander J. 2015. „Later-Life Crisis: Towards a Holistic Model“, *Journal of Adult Development* 22: 38–49. <https://doi.org/10.1007/s10804-014-9199-5>
- Robinson, Oliver C.; Wright, Gordon R. T. 2013. „The Prevalence, Types and Perceived Outcomes of Crisis Episodes in Early Adulthood and Midlife: A Structured Retrospective-Autobiographical Study“, *International Journal of Behavioral Development* 37 (5): 407–416. <https://doi.org/10.1177/0165025413492464>
- Robinson, Oliver C.; Wright, Gordon R. T.; Smith, Jonathan A. 2013. „The Holistic Phase Model of Early Adult Crisis“, *Journal of Adult Development* 20 (1): 27–37. <https://doi.org/10.1007/s10804-013-9153-y>
- Robinson, Oliver. 2015. „Emerging Adulthood, Early Adulthood and Quarter-Life Crisis: Updating Erikson for the Twenty-First Century“ in Rita Žukauskienė (ed.) *Emerging Adulthood in a European Context*. New York: Routledge: 17–30.
- Schlegel, Rebecca J.; Hicks, Joshua A. 2011. „The True Self and Psychological Health: Emerging Evidence and Future Directions“, *Social and Personality Psychology Compass* 5 (12): 989–1003. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2011.00401.x>
- Schlegel, Rebecca J.; Hicks, Joshua A.; Arndt, Jamie; King, Laura A. 2009. „Thine own Self: True Self-Concept Accessibility and Meaning in Life“, *Journal of Personality and Social Psychology* 96 (2): 473–490. <https://doi.org/10.1037/a0014060>

- Schlegel, Rebecca J.; Vess, Matthew; Arndt, Jamie. 2012. „To Discover or to Create: Metaphors and the True Self“, *Journal of Personality* 80 (4): 969–993. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2011.00753.x>
- Schwartz, Barry. 2005. *The Paradox of Choice: Why More is Less*. New York: Harper Perennial.
- Schwartz, Seth J.; Côté, James E.; Arnett, Jeffrey J. 2005. „Identity and Agency in Emerging Adulthood: Two Developmental Routes in the Individualization Process“, *Youth & Society* 37 (6): 201–229. <https://doi.org/10.1177/0044118X05275965>
- Schwartz, Seth, J. 2002. „In Search of Mechanisms of Change in Identity Development: Integrating the Constructivist and Discovery Perspectives on Identity“, *Identity: An International Journal of Theory and Research* 2 (4): 317–339. https://doi.org/10.1207/S1532706XID0204_03
- Settersten, Richard A.; Mayer, Karl U. 1997. „The Measurement of Age, Age Structuring, and the Life Course“, *The Annual Review of Sociology* 23: 233–261. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.23.1.233>
- Settersten, Richard A.; Ray, Barbara. 2010. „What’s Going on with Young People Today? The Long and Twisting Path to Adulthood“, *The Future of Children* 20 (1): 19–41. <https://doi.org/10.1353/foc.0.0044>
- Shanahan, Michael J. 2000. „Pathways to Adulthood in Changing Societies: Variability and Mechanisms in Life Course Perspective“, *Annual Review of Sociology* 26: 667–692. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.667>
- Sirsch, Ulrike; Dreher, Eva; Mayr, Eva; Willinger, Ulrike. 2009. „What does It take to be an Adult in Austria? Views of Adulthood in Austrian Adolescents, Emerging Adults, and Adults“, *Journal of Adolescent Research* 24 (3): 275–292. <https://doi.org/10.1177/0743558408331184>
- Sparby, Terje; Edelhäuser, Friedrich; Weger, Ulrich. 2019. „The True Self. Critique, Nature, and Method“, *Frontiers in Psychology* 10: 2250. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02250>
- Stapleton, Alice. 2012. „Coaching Clients through the Quarter-Life Crisis: What works?“, *International Journal of Evidence-Based Coaching and Mentoring* 6: 130–145. <http://ijebcm.brookes.ac.uk/documents/special06-paper-10.pdf>
- Strohinger, Nina; Knobe, Joshua; Newman, George. 2017. „The True Self: A Psychological Concept Distinct From the Self“, *Perspectives on Psychological Science* 12 (4): 551–560. <https://doi.org/10.1177/1745691616689495>
- TD Ameritrade. 2019. *Young Money Survey*. Prieiga internetu: https://s2.q4cdn.com/437609071/files/doc_news/research/2019/Young-Money-2019-Survey.pdf
- Urbonaitė-Barkauskienė, Veronika. 2020. *Devyniasdešimtujų vaikai tampa tėvais*. Vilnius: Dvi tylos.
- Verhaeghe, Paul. 2014. *What About Me? The Struggle for Identity in a Market-Based Society*. London: Scribe.
- Vosylis, Rimantas. 2017. *Psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai skirtinga socialinės brandos eiga pasižyminčių jaunuolių grupėse. Daktaro disertacija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Walther, Andreas. 2006. „Regimes of Youth Transitions. Choice, Flexibility and Security in Young People’s Experiences across Different European Contexts“, *YOUNG* 14 (2): 119–139. <https://doi.org/10.1177%2F1103308806062737>
- Walther, Andreas; Stauber, Barbara et al. (eds.). 2002. *Misleading Trajectories: Integration Policies for Young Adults in Europe?* Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. <https://doi.org/10.1007/978-3-663-10808-5>
- Žilys, Apolonijus; Jarašiūnaitė-Fedosejeva, Gabija. 2020. *Gyvenimo etapų ir pageidautinos gyvenimo įvykių pradžios vertinimas Lietuvoje. Svarbiausi nacionaliniai Europos socialinio tyrimo 9-osios bangos rezultatai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. <https://doi.org/10.7220/2669-2589.3>